

ליקוטים מספר "אוצר אגדות חז"ל"

דין ומשפט

עינוי ועיוות וקלקול הדין

בעון עינוי הדין ועיוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה רבה ודבר ובצורת בא ובני אדם אוכלין ואינן שבעין ואוכלין לחמם במשקל דכתיב (ויקרא כו) והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית וגו' ואין ברית אלא תורה שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכתיב (ויקרא כו) בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים וגו' וכתיב (שם) יען וביען במשפטי מאסו.

(שבת לג ע"א)

המטה דינו של גר

אמר ריש לקיש כל המטה דינו של גר כאילו מטה דינו של מעלה שנאמר (מלאכי ג) ומטי גר ומטי כתיב.

(חגיגה ה ע"א)

אין מרחמין בדין

רבי עקיבא אומר אין מרחמין בדין.

(כתובות פד ע"א)

מי שיש לו קנאה על חבירו ודומם

כל שיש לו קנאה על חבירו ודומם שוכן עדי עד עושה לו דין.

(גיטין ז ע"א)

ויהי דוד עושה משפט וצדקה

וכן בדוד הוא אומר (שמואל ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה וצדקה אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע אתאן לת"ק דן את הדין זיכה את הזכאי וחייב את החייב וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה משפט לזה וצדקה לזה משפט לזה שהחזיר לו ממון וצדקה לזה ששילם לו מתוך ביתו קשיא ליה לרבי האי לכל עמו לעניים מיבעי ליה אלא אע"פ שלא שילם מתוך ביתו זהו משפט וצדקה משפט לזה וצדקה לזה משפט לזה שהחזיר לו ממון וצדקה לזה שהוציא גזילה מתחת ידו.

(סנהדרין ו ע"ב)

צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה

כדתניא צדק צדק תרדף אחד לדין ואחד לפשרה כיצד שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה אם עוברות שתיהן טובעות בזה אחר זה שתיהן עוברות וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה אם עלו שניהן נופלין בזה אחר זה שניהן עולין הא כיצד טעונה ושאינה טעונה תידחה שאינה טעונה מפני טעונה

קרובה ושאינה קרובה תידחה קרובה מפני שאינה קרובה היו שתיהן קרובות שתיהן רחוקות הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זו לזו.

(סנהדריו לב ע"ב)

בצדק תשפוט עמיתך

ת"ר בצדק תשפוט עמיתך (ויקרא יט) שלא יהא אחד יושב ואחד עומד אחד מדבר כל צרכו ואחד אומר לו קצר דברייך ד"א בצדק תשפוט עמיתך הוי דן את חבירך לכף זכות תני רב יוסף בצדק תשפוט עמיתך עם שאתך בתורה ומצות השתדל לדונו יפה יפה. (שבועות ל ע"א)

הו מתונים בדין

הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה. (אבות א א)

הוי דן את כל אדם לכף זכות

יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל אדם לכף זכות.

(אבות א ו)

על ג' דברים העולם עומד על דין וגו'

רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם.

(אבות א יח)

אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו

הלל אומר אל תפרוש עצמך מן הציבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו.

(אבות ב ד)

והדין דין אמת

הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוו והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה.

(אבות ג טז)

החושך עצמו מן הדין

רבי ישמעאל אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגס לבו בהרואה שוטה רשע וגס רוח.

(אבות ד ז)

אל תדין יחידי

הוא היה אומר אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד.

(אבות ד ח)

חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה

(אבות ה ח).

כשם שהזהיר הקב"ה על הדברות כך הזהיר על הדין

ד"א ואלה המשפטים הה"ד (תהלים עב) לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וגו' ידין עמך בצדק ר' אומר כשם שהזהיר הקב"ה על הדברות כך הזהיר על הדין למה שבו העולם תלוי שנאמר (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ ובו ציון נבנית שנאמר (ישעיה א) ציון במשפט תפדה ובו צדיקים מתגדלין שנאמר (תהלים קו) אשרי שומרי משפט.

(מדרש רבה שמות ל טו)

אמר הקב"ה שמרו משפט בעולם הזה ואני מציל אתכם מן המשפט של גיהנם
(מדרש רבה שמות ל יז)

צדקה

אגרא דתעניתא צדקתא

אמר מר זוטרא אגרא דתעניתא צדקתא.

(ברכות ו ע"ב)

צדקה עולה על כולם

(שמואל ב ז)

והיה כי ימלאו ימיך א"ר שמואל בר נחמני אמר הקב"ה לדוד דוד ימים מלאים אני מונה לך איני מונה לך ימים חסרים כלום שלמה בנך בונה בית המקדש לא להקריב בו קרבנות חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה יותר מן הקרבנות ומה טעם (משלי כא) עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח.

(ירושלמי ברכות ב א)

שכר אמירה ושכר מעשה

אמר ליתן ונתן נותנין לו שכר אמירה ושכר מעשה אמר ליתן ולא הספיק בידו ליתן נותנין לו שכר אמירה כשכר מעשה לא אמר ליתן אבל אמר לאחרים תנו נותנין לו שכר על כך שנאמר (דברים טו) כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וגו' לא אמר לאחרים תנו אבל מניח לו בדברים טובים מנין שנותנים לו שכר על כך שנאמר כי בגלל הדבר הזה וגו'.

(תוספתא ברכות ד יז)

רודף צדקה וחסד

וגמילת חסדים דכתיב (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא.

(ירושלמי פאה א א)

גדול המלוה יותר מצדקה

וא"ר אבא א"ר שמעון בן לקיש גדול המלוה יותר מן העושה צדקה ומטיל בכיס יותר מכולן.

(שבת סג ע"א)

יהי חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקים

וא"ר יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה.

(שבת קיח ע"ב)

ירושלים נפדה בצדקה

אמר עולא אין ירושלים נפדה אלא בצדקה שנאמר (ישעיה א) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.

(שבת קלט ע"א)

לקיים מצות צדקה כל עוד דאפשר

ותניא רשב"א אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועורך בידך } פרש"י: עשה צדקה עד שאתה מוצא למי לעשות ומצוי לך ממון ועורך בידך עורך ברשותך קודם שתמות.

(שבת קנא ע"ב)

צדקה תציל ממות

נפק שמואל ודרש (משלי י) וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה. (שבת קנו ע"ב)

המנדר צדקה בשביל דבר מסוים הרי הוא צדיק גמור

והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בו העוה"ב הרי זה צדיק גמור.

(פסחים ח ע"א)

לישא בת גבאי צדקה

תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם לא מצא בת תלמיד חכם ישא גדולי הדטר לא מצא בת גדולי הדור ישא בת ראשי כנסיות לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה.

(פסחים מט ע"ב)

לשכת חשאי

שתי לשכות היו במקדש אחת לשכת חשאי ואחת לשכת הכלים לשכת חשאי ירא חטא נותנין לתוכה בחשאי ועניים בני טובים מתפרנסין מתוכה בחשאי.

(שקלים ה ד)

אשרי משכיל אל דל

אמר רבי יונה אשרי נותן לדל אין כתיב כאן אלא (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל זה שהוא מסתכל במצוה האין לעשותה כיצד היה רבי יונה עושה כשהיה רואה עני בן טובים שירד מנכסיו היה אומר לו בני בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה ממקום אחר טול ואת פורע מן דהוה נסיב הוה א"ל מתנה היא לך.

(ירושלמי שקלים ה ד)

על ארבעה דברים נכסי בעה"ב נמסרים למלכות

ובשביל ד דברים נכסי בעלי בתים נמסרין למלכות על משהי שטרות פרועים ועל מלוי ברבית ועל שהיה ספק בידם למחות ולא מיחו ועל שפוסקים צדקה ברבים ואינן נותנין. (סוכה כט ע"ב)

צדקה וגמילות חסדים

א"ר אלעזר גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר (משלי א) עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח וא"ר אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל וא"ר אלעזר אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה שנאמר (שם) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ת"ר בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה צדקה בממונו גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו צדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים

וא"ר אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאילו מילא כל העולם כולו חסד שנאמר (תהלים לג) אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ ת"ל (תהלים לו) מה יקר חסדך אלהים וגו' יכול אף ירא שמים כן ת"ל (תהלים קג) וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו.

(סוכה מט ע"ב וכן איתא בירושלמי פאה א א)

ארבעה דברים קורעין גזר דינו של אדם

וא"ר יצחק ד דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה צעקה שינוי השם ושינוי מעשה צדקה דכתיב (משלי י) וצדקה תציל ממות.

(ר"ה טז ע"ב)

שלום

אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם.

(פאה א א)

נר ביתו עדיף משום שלום

אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו.

(שבת כג ע"ב)

בזמן שיש שלום יש שמחה ובזמן שאין שלום צום

אמר ר"ש חסידא מאי דכתיב (זכריה ח) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה אין שלום צום אמר רב פפא הכי קאמר בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה יש גזירת מלכות צום אין גזירת מלכות ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין וכו'.

(ראש השנה יח ע"ב)

על ג' דברים העולם עומד

תמן תנינן רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת והשלום ושלשתן דבר אחד הן נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום א"ר מנא ושלשתן בפסוק אחד (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם.

(ירושלמי תענית ד ה)

מותר לשנות מפני השלום

וא"ר אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום שנאמר (בראשית נ) אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו' ר' נתן אומר מצוה שנאמר (שמואל א טז) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו' דבי רבי ישמעאל תנא גדול השלום שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו דמעיקרא כתיב (בראשית יח) ואדני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתי.

(יבמות סז ע"ב)

דברים שאמרו מפני דרכי שלום

אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון

מפני דרכי שלום מצודות חיה ועופות ודגים יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום ר' יוסי אומר גזל גמור מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום ר' יוסי אומר גזל גמור עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום ר' יוסי אומר גזל גמור אין ממחין ביד עניי עובדי כוכבים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום. (משנה בגיטין נט ע"א)

כל התורה נמי מפני דרכי שלום

תנא דבי רבי ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון אמר ליה אביי לרב יוסף מפני דרכי שלום דאורייתא היא א"ל דאורייתא ומפני דרכי שלום כל התורה כולה נמי מפני דרכי שלום היא דכתיב(משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום אלא אמר אביי וכו'.

(גיטין נט ע"ב)

גם בנכרים יש מפני דרכי שלום

ת"ר מפרנסים עניי נכרים עם עניי ישראל ומבקין חולי נכרים עם חולי ישראל וקוברין מתי נכרים עם מתי ישראל מפני דרכי שלום.

(גיטין סא ע"א)

אהרן אוהב שלום

אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחבירו שנאמר (מלאכי ב) תורת אמת עולה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון.

(סנהדרין ו ע"ב)

שלום זה ביצוע

רבי יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם והלא במקום שיש משפט אין שלום ובמקום שיש שלום אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביצוע.

(סנהדרין ו ע"ב)

א"ל הקב"ה למשה הקדם לשלום

א"ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד וכו' א"ל הקב"ה למשה הקדם לו לשלום שנאמר (במדבר כה) לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וראיה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם.

(סנהדרין פב ע"ב)

אין אליהו בא אלא לעשות שלום

א"ר יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן ורחקוה בני ציון בזרוע ועוד אחרת הייתה שם וקרבוה בני ציון בזרוע כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב רבי יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק ר' שמעון אומר להשוות המחלוקת וחכמים אומרים לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום ביניהם שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

(עדיין ח ז)

הוי מתלמידיו של אהרן

הלל ושמאי קבלו מהם הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

(אבות א יב)

לא נתכהן פנחס עד שעשה שלום בשבטים

דא"ר א"ר חנינא לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי דכתיב (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם רב אשי אמר עד ששם שלום בין השבטים שנאמר. (יהושע כב) וישמע פנחס הכהן ונשיאי העדה וראשי אלפי ישראל וגו' (זבחים קא ע"ב).

גדול השלום שבין איש לאשתו

ואמר מר גדול שלום שבין איש לאשתו שהרי אמרה תורה שמו של הקב"ה שנכתב בקדושה ימחה על המים.

(חולין קמא ע"א)

לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום

אר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

(עוקצין ג יב)

ג' דברים נתנו במתנה לעולם אף השלום

ויתן אותם אלהים ברקיע השמים אמר רבי יוחנן ג' דברים נתנו מתנה לעולם ואלו הן תורה והמאורות והגשמים תורה מנין שנאמר (שמות לב) ויתן אל משה וגו' המאורות מנין שנאמר (בראשית א) ויתן אתם אלהים ברקיע השמים גשמים מנין שנאמר (ויקרא כו) ונתתי גשמיכם בעתם רבי עזריה בשם רבי יהודה א"ר סימון אומר אף השלום שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ.

(מדרש רבה בראשית ו ה)

גדול השלום

רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהן שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת.

(מדרש רבה בראשית לח ו)

תוכחה מביאה לידי שלום

אמר ריש לקיש תוכחה מביאה לידי שלום והוכיח אברהם את אבימלך היא דעתיה דאמר כל שלום שאין עמו תוכחה אינו שלום.

(מדרש רבה בראשית נד ג)

אין שלום יוצא מתוך מריבה

ר"ש אומר הרבה אזהרות כתובה כאן שנאמר (שמות כא) כי יריבון אנשים והכה איש את רעהו אין דבר טוב ואין שלום יוצא מתוך מריבה קין לא נגע באחיו אלא מתוך מריבה.

(מדרש רבה שמות ל יז)

גדול השלום

אר"ש בן יוחאי גדול השלום שכל הברכות כלולות בו (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום חזקיה אמר תרתי חזקיה אמר גדול השלום שכל המצות כתיב בהן (שמות כג) כי תראה כי תפגע (דברים כב) כי יקרא אם באת מצוה לידך אתה זקוק לעשותה ברם הכא (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו בקשהו למקומך ורדפהו למקום אחר.

חזקיה אמר חורי גדול השלום שבכל המסעות כתיב (במדבר לג) ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת כיון שבאו כולם לפני הר סיני נעשו כולם חנייה אחת הדא כתיב (שמות יט) ויחן שם ישראל נגד ההר ויחנו שם בני ישראל אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל אמר הקב"ה הרי שעה שאני נותן תורה לבני.

בר קפרא אמר תלת בר קפרא אומר גדול השלום שדברו הכתובים דברי בדאות בתורה בשביל להטיל שלום בין אברהם לשרה הה"ד (בראשית יח) אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן אבל אברהם לא אמר כן אלא ואני זקנתי בר קפרא אומר חורי גדול השלום שדברו הכתובים לשון בדוי בנביאים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו שנאמר (שופטים יב) הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן אבל מנוח לא אמר כן אלא (שם) מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר מ"מ סמנים היא צריכה בר קפרא אומר חורי גדול השלום ממה אם העליונים שאין להם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות ולא מצות וריבות ולא מחלוקת ולא עין רעה צריכין שלום הה"ד (איוב כה) עושה שלום במרומיו התחתונים שיש להם כל המדות הללו עאכ"ו.

אמר רשב"ג גדול השלום שדברו הכתובים בלשון בדיות בתורה להטיל שלום בין יוסף לאחיו הה"ד (בראשית נ) כה תאמרון ליוסף אנא שא נא ולא אשכחן ביעקב דפקד כולם.

אמר ר' יוסי הגלילי גדול השלום שאפילו בשעת מלחמה אין פותחין אלא בשלום הה"ד (דברים כ) כי תקרב אלעיר וגו'.

א"ר יודן ב"ר יוסי גדול שלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום הה"ד (שופטים ו) . ויקרא לו ה' שלום א"ר תנחום בר יודן מכאן שאסור לו לאדם לשאול בשלום חבירו במקום מטונף.

תני ר' ישמעאל גדול השלום ששם הגדול שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה במים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו.

א"ר ש בר חלפתא גדול השלום שכשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין העליונים לתחתונים ביום הראשון ברא מן העליונים ומן התחתונים הה"ד (בראשית א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ בשני ברא מן העליונים הה"ד ויאמר אלהים יהי רקיע בשלישי ברא מן התחתונים ויאמר אלהים יקוו המים ברביעי מן העליונים יהי מאורות ברקיע השמים בחמישי ברא מן התחתונים ויאמר אלהים ישרצו המים בשישי בא לברות אדם אמר אם אני בורא אותם מן העליונים הרי העליונים רבים מן התחתונים בריאה אחת אם אני בורא אותו מן התחתונים הרי התחתונים רבים על העליונים בריאה אחת מה עשה בראו מן העליונים ומן התחתונים הה"ד (בראשית ב) ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ומן התחתונים ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים.

ר' מני דשאב ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי גדול השלום שכל הברכות טובות ונחמות שהקב"ה מביאן על ישראל חותמין בשלום בק"ש פורס סוכת שלום בתפלה עושה שלום בברכת כהנים (במדבר ו) וישם לך שלום ואין לי אלא בברכות בקרבנות מנין זאת התורה לעולה ולמנחה לחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים אין לי אלא בכלל בפרט מנין זאת תורת העולה זאת תורת המנחה זאת תורת החטאת זאת תורת האשם זאת תורת זבח השלמים ואין לי אלא בקרבנות יחיד בקרבנות ציבור מנין ת"ל (במדבר כט) אלו תעשו לה' במועדיכם ומסיים בשלמים ואין לי אלא בעולם הזה בעולם הבא מנין (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום.

רבנן אמרו גדול השלום שכשמלך המשיח בא אינו פותח אלא בשלום שנאמר (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבושר משמיע שלום.

(מדרש רבה ויקרא ט ט)

וישם לך שלום - גדול השלום

וישם לך שלום שלום בכניסתך שלום ביציאתך שלום עם כל אדם.

ר' נתן אומר וישם לך שלום שלום זה שלום מלכות בית דוד (ישעיה ט) למרבה המשרה ולשלום אין קץ.

רבי אומר זה שלום תורה שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן וגו'. גדול השלום שהקב"ה שינה בדבר מפני השלום שנאמר (בראשית יח) האף אמנם אלד ואני זקנתי.

גדול שלום ששנה המלאך שדבר עם מנוח מפני השלום שלאשה אמר (שופטים יג) הנה נא את עקרה ולא ילדת ולא סיפר דבר זה למנוח.

גדול השלום שהשם שנכתב בקדושה אמר בקב"ה ימחה על מים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו.

ר"א אומר גדול שלום שלא נטעו הנביאים בפי כל הבריות אלא שלום.

ר"ש בן חלפתא אומר גדול שלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנאמר (תהלים כט) ה' יברך את עמו בשלום אף בב"כ אחר כל ברכות סיימן בשלום וישם לך שלום לומר שאין הברכות מועילות כלום אלא א"כ שלום עמהם.

ר"א הקפר אומר גדול שלום שאין חותם כל תפלה אלא שלום ואין חותם ב"כ אלא שלום.

גדול שלום שניתן לענוים שנאמר (תהלים לז) וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום. גדול שלום ששקול כנגד הכל אנו אומרים עושה שלום ובורא את הכל.

רבי אלעזר בנו של ר"א הקפר אומר שאפילו ישראל עובדין עבודת כוכבים ושלום ביניהם כביכול אמר הקב"ה אין השטן נוגע בעיניהם שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו אבל משנחלקו מה נאמר בהם (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא גדול שלום ושנואה מחלוקת.

גדול שלום שאפילו בשעת מלחמה צריכין שלום שנאמר (דברים כ) כי תקרת אל עיר וגו' ואומר (דברים יב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וגו' ואומר (שופטים יא) השיבה אתהן בשלום.

גדול השלום שאפילו המתים צריכין שלום שנאמר (בראשית טז) ואתה תבא אל אבותיך בשלום ואומר בשלום תמות.

גדול השלום שניתן לעושי תשובה שנאמר (ישעיה נז) בורא ניב שפתים שלום שלום ר' מאיר אומר גדול הוא השלום שלא ברא הקב"ה מדה יפה מן השלום שניתנה לצדיקים בשעה שנפטר מן העולם שלש כתות של מה"ש מקדימין אותו בשלום הראשונה אומרת (שם) יבוא שלום שנייה אומרת (שם) ינוחו על משכבותם והשלישית אומרת (שם) הולך נכוחו ולא דיין לצדיקים שמיתתן בידי כבוד שנאמר (ישעיה נח) כבוד ה' יאספך אלא שמקלסים לפניהם בשלום יבוא שלום.

גדול השלום שלא ברא הקב"ה מדה יפה כמו השלום ומנעה מן הרשעים שבשעה שנפטרין מן העולם ג' כתות של מלאכי חבלה מקדימות אותו הראשונה אומרת (שם) אין שלום השנייה אומרת אמר ה' לרשעים השלישית אומרת (שם ג) למעצבה תשכבון לא דיין לרשעים שמיתתן ביד מחבלים שנאמר (איוב לג) ותקרב לשחת נפשו וחיותו לממיתים ואומר יהדפוהו מאור לחושך ואומר (תהלים לה) יהי דרכם חשך וחלקלקות ומלאך ה' רודפם אלא שהם מתקנטרים לפניהם ואומרים להם אין שלום וגו' למעצבה תשכבון.

גדול השלום שניתן שכר התורה והמצות שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ גדול השלום שניתן לאוהבי תורה שנאמר (תהלים קיט) שלום רב לאוהבי תורתך גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' רוב שלום בניך.

גדול השלום שניתן לעושי צדקה שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום.

גדול השלום ששמו של מקום קרוי שלום שנאמר (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום גדול השלום שדרי עליונים צריכין שלום שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו והרי דברים ק"ו ומה אם במקום שאין איבה ושנאה צריכין שלום ק"ו למקום שיש בו כל המדות הללו.

ר"ש היה אומר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מלך ב"ו כשהולך למלחמה הוא הולך באוכלוסין ובלגיונות וכשהולך לשלום הולך יחידי אבל מדת הקב"ה אינו

כן כשהוא הולך לשלום יוצא באוכלוסין ובלגיונות שנאמר עושה שלום במרומיו וכתוב אחריו (שם) היש מספר לגדודיו ואומר (תהלים סח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה' בם סיני בקדש ואומר (דניאל ז) אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן וגו' וכשהוא הולך למלחמה אינו הולך אלא יחידי שנאמר (שמות טז) ה' איש מלחמה וגו' בשמו הוא נלחם ואינו צריך לסיוע.

חביב הוא השלום שכל מעשים וזכויות שעשה אברהם אבינו לא נתן שכרו אלא שלום שנאמר (בראשית טו) ואתה תבא אל אבותיך בשלום.

וכן אתה מוצא ביעקב אבינו שביקש מן המקום שלום שנאמר (בראשית כח) ושבתי בשלום וגו'.

וכן אתה מוצא באהרן שלא נשתבח לפני המקום אלא בשלום שנאמר (מלאכי ב) ברית היתה אתו וגו'.

וכן אתה מוצא בפנחס שנתן שכרו שלום שנאמר (במדבר כה) הנני נותן לו את בריתי שלום.

וכן אתה מוצא שלא נמשלה התורה אלא בשלום שנאמר (משלי ג) וכל נתיבותיה שלום. וכן אתה מוצא שאין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום שנאמר (ישעיה לב) וישב עמי בנוה שלום.

וכן לא פרע מן עמו ומואב אלא שמנע מהם שלום שנאמר (דברים כב) לא תדרוש שלומם וטובתם וגו'.

וכן ישראל מתברכים בכל יום בשלום שנאמר וישם לך שלום.

(מדרש רבה במדבר יא ז)

בזמן ששכן כבוד הקב"ה במשכן היה שלום לישראל

א"ר ברכיה הכהן בשם ר' יהודה ב"ר סימון אמר הקב"ה למשה לשעבר היתה איבה ביני לבין בני שנאה ביני ובין בני תחרות ביני ובין בני אבל עכשיו שנעשה המשכן אהבה ביני ובין בני שלום ביני ובין בני הוי כי ידבר שלום אל עמו אלו ישראל על שעשו המשכן ואל חסידיו זה שבט לוי שכתוב בו (דברים לג) וללוי אמר תומיך ואוריך וגו' ומנין אתה אומר שבמשכן הכתוב מדבר שכן כתיב אחריו (תהלים פה) אך כבוד ליראיו לשכון כבוד בארצנו אימתי היתה שלום לישראל בזמן ששכן כבוד הקב"ה במשכן כמה תימא (שמות מ) וכבוד ה' מלא את המשכן אמר רשב"ל מה לי ללמד דבר זה מספר תהלים דברי תורה היא אפילו במקומה אינה חסרה כלום ראה מה חביב וישם לך שלום אימתי ביום כלות משה.

(מדרש רבה במדבר יב א)

גדול השלום שנתן לפנחס שאין העולם מתנהג אלא בשלום

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן אמר הקב"ה בדין הוא שיטול שכרו לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום גדול השלום שנתן לפנחס שאין העולם מתנהג אלא בשלום והתורה כולה שלום שנאמר (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום ואם בא אדם מן הדרך שואלין לו שלום ובאמש כך שואלין בשלום שמע ישראל חותמין פורס סוכת שלום על עמו התפלה חותמין בשלום בברכת כהנים חותמין בשלום אר"ש בן חלפתא אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

(מדרש רבה במדבר כא א)

אלו הן דברים שאמרו מפני דרכי שלום

כי תקרב אל עיר הלכה אלו הן דברים שאמרו מפני דרכי שלום כך שנו חכמים אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל ראה כמה כוחו של שלום.

א"ר יוחנן מימיה לא ראתה חמה פגימתה של לבנה למה כן מפני דרכי שלום שנאמר

(איוב כה) ומשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו.

א"ר לוי אין אחד מן המזלות הללו שהן מהלכין ברקיע רואה מה שלפניו אלא של אחוריו כאדם היורד מעל הסולם ופניו לאחוריו כדי שיהא כל מזל ומזל אומר אני הוא ראשון הוי עושה שלום במרומיו.

ד"א עושה שלום במרומיו אמר ר"ל מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש ועומדין זה אצל זה ואינם מזיקים זה"ז.

אמר בר קפרא ומה אם העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות הן צריכין שלום התחתונים שכולן שנאה ותחרות וקנאה עאכ"ו שהן צריכים שלום רבנן אמרי תדע לך כמה גדול כוחו של שלום אפילו המלחמה שאין אדם יורד לתוכה אלא בחרבות וברמחים אמר הקב"ה כשתהיו הולכים לעשות מלחמה לא תהיו פותחין תחלה אלא בשלום מנין ממה שקרינו בענין (דברים כ) כי תקרב אל עיר וגו'.

(מדרש רבה דברים ה יב)

ראה כמה כוחו של שלום

ד"א וקראת אליה שלום ראה כמה הוא כוחו של שלום בא וראה ב"ו אם יש לו שונא הוא מבקש ומחזר מה לעשות לו מהו עושה לו הולך ומכבד לאדם גדול ממנו שיעשה לאותו שונא רעה אבל הקב"ה אינו כן אלא כל עובדי כוכבים מכעיסין אותו והן ישנים וכל הנפשות עולות אצלו מנין שנאמר (איוב ב) אשר בידו נפש כל חי ובבקר הוא מחזיר לכל אחד ואחד נשמתו מנין שנאמר (ישעיה מב) נותן נשמה לעם עליה.

ד"א ב"ו אם יעשה לחבירו רעה אינה זוה מלבו לעולם אבל הקב"ה אינו כן אלא היו ישראל במצרים והיו המצרים משעבדין אותם בטיט ובלבנים לאחר כל הרעות שעשו לישראל חס הכתוב עליהן ואמר לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו אלא רודפו אחר השלום שנאמר (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו.

דבר אחר מהו בקש שלום ורדפהו מעשה ברבי מאיר שהיה יושב ודורש וכו' הלכה אותה אשה לביתה שהיה ליל שבת ומצאה הנר שלה שכבה אמר לה בעלה היכן היית עד עכשיו אמרה לו שומעת הייתי לרבי מאיר דורש והיה אותו האיש ליצן אמר לה בכך וכך אין את נכנסת לביתי עד שתלכי ותרוקי בפניו של רבי מאיר יצאה לה מביתו נגלה אליהו זכור לטוב על רבי מאיר אמר לו הרי בשבילך יצאה האשה מביתה הודיעו אליהו זכור לטוב האיך היה המעשה מה עשה רבי מאיר הלך וישב לו בבהמ"ד הגדול באת אותה אשה להתפלל וראה אותה ועשה עצמו מתפסק אמר מי יודע ללחוש לעין אמרה לו אותה אשה אני באתי ללחוש רקקה בפניו א"ל אמרי לבעליך הרי רקקתי בפניו של רבי מאיר א"ל לך התרצי לבעליך ראה כמה גדול הוא כוחו של שלום.

ד"א א"ר עקיבא תדע לך כמה גדול הוא כוחו של שלום שאמר הקב"ה בשעה שאדם מקנא לאשתו השם הקדוש שנכתב בקדושה ימחה על המים כדי להטיל שלום בין סוטה לבעלה.

אמר ר"ל גדול הוא השלום שאמר הכתוב דברים של בדאי ליתן שלום בין יוסף לאחיו בשעה שמת אביהן היו מתיראין שלם ינקום להן ומה אמרו לו (בראשית נ) אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף ואין אנו מוצאים שצוה יעקב אבינו אלא אמרו הכתובים דברי בדאי מפני דרכי שלום.

ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לציון שנאמר (תהלים קכב) שאלו שלום ירושלים. ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה בשמים שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לקרובים ולרחוקים שנאמר (ישעיה נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב.

ד"א חביב הוא השלום שלא נתנו הקב"ה לרשעים שנאמר (ישעיה מח) אין שלום אמר ה' לרשעים.

ד"א חביב הוא השלום שנתנו הקב"ה לפנחס בשכרו שנאמר (במדבר כה) הנני נותן לו את בריתי שלום.

ד"א חביב הוא השלום שאין הקב"ה מבשר את ירושלים שיהיו נגאלים אלא בשלום שנאמר (ישעיה נב) משמיע שלום וגו'.

ד"א א"ר לוי חביב הוא השלום שכל חותמיהם של ברכות אינן אלא בשלום קריאת שמע חותמת בשלום פורת סוכת שלום התפלה חותמת בשלום ב"כ חותמת וישם לך שלום.

ד"א חביב הוא השלום שאין הקב"ה מנחם את ירושלים אלא בשלום מנין שנאמר (ישעיה סו) הנני נוטה אליך כנהר שלום.

אמר דוד מבקש הייתי לשמוע מהו שיחתו של הקב"ה על ישראל ושמעתי שהיה עסוק בשלומן שנאמר (תהלים פה) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו וגו'.

א"ר שמעון בן חלפתא ראה מה חביב השלום כשבקש הקב"ה לברך את ישראל לא מצא כלי שהוא מחזיק כל הברכות לברכן בו אלא השלום מנין שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

(מדרש רבה דברים ה טו)

כל המביא שלמים מביא שלום בעולם

ילמדנו רבינו על מה היו השלמים באים כך שנה רבי חייא בר אבא בשם ר' יהודה כל המביא שלמים מביא שלום לעולם אמר ר' אליעזר בשעה שהיו זבחים בעולם היה שלום משחרב בית הזבחים אין לך יום שאין בו קללה ופורעניות ארשב"י לעולם השלמים לשום שלום הן באין.

ואמר רשב"י גדול הוא השלום שדברה התורה דברי בדאי בשביל שלום ואי זה כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם (בראשית נ) ואין אנו מוצאים שצוה כלום מכל הדברים האלה אלא לפי שהיה יודע חסידותו של יוסף ולא היה חושדו ומחזיק אותו כשופכי דמים.

בא וראה כח השלום שבשעה שנתטלטה שרה מיד פרעה ליד אבימלך ונתעברה ביצחק היו אומות העולם אומרים הלבן מאה שנה יולד אלא היא מעוברת מאבימלך או מפרעה והיתה חשד בלבו של אברהם על אלו הדברים מה עשה הקב"ה אמר למלאך הממונה ליצירת הולד עשה כל אקונין שלו כדמות אביו כדי שיעידו הכל שהוא בנו של אברהם מנין שקראו בענין אלה תולדות יצחק בן אברהם ממשמע שהוא אומר יצחק בן אברהם איני יודע שאברהם הוליד את יצחק ומה ת"ל אברהם הוליד את יצחק שכל הרוואה אברהם אומר בודאי אברהם הוליד את יצחק ממה שהיו קלסתר פניהם דומין זה לזה לכך נאמר אברהם הוליד את יצחק.

(מדרש תנחומא תולדות א)

ומה אבני מזבח וכו' על שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהן ברזל וכו'

כי חרבך הנפת עליה ותחללה מכאן אמרו המזבח נברא לאריכת ימיו של אדם והברזל לקצר ימיו אינו דין שיניף את המקצר על המאריך ריב"ז אומר הרי הוא אומר אבנים שלמות תבנה אבנים שמטילין שלום בין ישראל לאביהם שבשמים והרי ק"ו ומה אבני מזבח שלא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהן ברזל המטיל שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו עאכ"ו שיאריכו ימיו ושנותיו.

(מדרש תנחומא יתרו יז)

כל מה שכתוב בתורה לשם שלום הוא נכתב

וזאת תורת זבח השלמים זש"ה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג) כל מה שכתוב בתורה לשום שלום הוא נכתב ואע"פ שכתוב בתורה מלחמות אף המלחמות לשום שלום נכתבו אתה מוצא שבטל הקב"ה גזרתו מפני השלום אימתי בשעה שאמר

הקב"ה למשה כי תצור אל עיר ימים רבים וכל אותו הענין (דברים כ) אמר ליה הקב"ה שיחרים אותם שנאמר (שם) כי החרם תחרימם ומשה לא עשה כן אלא אמר עכשיו אני הולך ומכה מי שחטא ומי שלא חטא אלא בשלום אני בא עליהם שנאמר (דברים ב) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות דברי שלום אעברה בארצך כיון שראה שלא בא שלום הכהו שנאמר ויכו אותו ואת בניו ואת כל עמו אמר הקב"ה אני אמרתי כי החרם תחרימם ואתה לא עשית כן חייך כשם שאמרת כך אני עושה שנאמר (דברים כ) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום לכך נאמר (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

(מדרש תנחומא צו ג)

הקרבות שלום - זבח שלמים שהוא עושה שלום.

ד"א וזאת תורת זבח השלמים זה שאמר הכתוב אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמיו ואל חסידי (תהלים פה) אמרו אומות העולם לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיהיו מקריבין לו קרבנות ולנו לא אמר כלום אמר להם בלעם הקרבנות אינן אלא שלום ומי שקבל התורה שכתובין בה צריך שיקריב קרבנות אתם מתחלה פסלתם אותה ועכשיו אתם מבקשים להקריב קרבנות מי שקבלה הוא מקריב קרבנות שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום לכך נאמר אשמעה מה ידבר האל וגו' ומה דבר וזאת תורת זבח השלמים ולמה נאמר זבח שלמים שהוא עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל האריך העולה אין כתיב בה שלום ולא בחטאת ולא באשם אלא בתורה בא וראה העולה היתה כלה כליל לאישים והחטאת היתה דמה ואמוריה למזבח ועורה ובשרה לכהן אבל לישראל לא היתה ממנה הנאה וכן האשם אבל התורה היתה דמה ואמוריה למזבח והחזה והשוק לכהנים ועורה ובשרה לישראל נמצאת עושה שלום בין המזבח ובין הכהנים ובין ישראל לפיכך נקראת זבח השלמים שהיה עושה שלום לכל.

(מדרש תנחומא צו ד)

גדול השלום

אמר רבי לוי גדול השלום שאין חתום ברכת כהנים אלא שלום שנאמר (במדבר ו) וישם לך שלום אמר רשב"ג גדול הוא השלום שהכתיב הקב"ה דברים בתורה שלא היו אלא בשביל השלום אלו הן כשמת יעקב ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף (בראשית נ) מה עשו הלכו אצל בלהה ואמרו לה הכנסי אצל יוסף ואמרו לו אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך ומעולם לא צוה יעקב מכל אלו הדברים כלום אלא מעצמם אמרו דבר זה אמר רשב"ג כמה דיו משתפך וכמה קולמוסין משתברין וכמה עורות אבודים וכמה תינוקות מתרצעין ללמוד דבר שלא היה בתורה ראה כמה גדול כח השלום וכן אתה מוצא בשרה כיון שבאו מלאכי השרת לאברהם ואמרו לו למועד אשוב אליך כעת חיה (בראשית יח) באותה שעה ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן והקב"ה לא אמר לאברהם אלא למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי וכל כך למה בשביל השלום ולעולם הבא כשיחזיר הקב"ה את הגליות לירושלים בשלום מחזירין שנאמר (תהלים קכב) שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך וכן הוא אומר (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום.

(מדרש רבה צו ז)

בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר

והשלום בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר וכן עשו ישראל אע"פ שאמר להם הקב"ה החל רש והתגר בו מלחמה (דברים ב) רדפו את השלום שנאמר וישלח ישראל מלאכים וגו'.

(מדרש רבה חקת כב)

וקראת אליה לשלום

וקראת אליה לשלום בשלום אין כתיב כאן שיהיו יוצאין לשלום ונכנסין בשלום שאבנר ואבשלום שכתוב בהם בשלום לא חזרו ומשה שאמר ליה יתרו לך לשלום (שמות ג) הלך וחזר דבר אחר וקראת אליה לשלום מדבר במלך המשיח שפותח להם לשלום שנאמר (זכריה ט) ודבר שלום לגוים ומשלו מים עד ים והיה אם שלום תענך שהם כופתין את עצמן שנאמר (ישעיה ב) וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדוך שיהיו מביאין לו דורן שנאמר (תהלים סה) יאתיו חשמנים מני מצרים שהם חשים ובאים במנחתם כוש תריץ ידיו לאלהים שהן רצים ובאים במנחתם ואם לא תשלם עמך רוח חזוית נכנסת בהם והם מורדין במלך המשיח מיד הורגם שנאמר (ישעיה לד) והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע ואין משייר אלא ישראל שנאמר (דברים לב) ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר.

(מדרש תנחומא שופטים יט)

ונתתי שלום בארץ

שמה תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל ונתתי שלום בארץ מגיד שהשלום שקול כנגד הכל וכה"א עושה שלום ובורא את הכל מגיד שהשלום שקול כנגד הכל.

(ספרא בחקותי כו)

גדול השלום

גדול השלום ששינה קדוש מפני שלום. גדול השלום ששינה מלאך מפני שלום וכו' גדול השלום שניתן לענוים שנאמר (תהלים לז) וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום. גדול השלום שניתן ללומדי תורה שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה' רוב שלום בניך. גדול השלום שניתן אל עושי צדקה שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום גדול השלום ששמו של הקב"ה קרויה שלום שנאמר (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום. ר' חנינא סגן הכהנים אומר גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית שנאמר (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (ישעיה מה) עושה שלום ובורא את הכל. (ספרי במדבר ו)

עושה שלום בע' לשון, ובכל באי עולם, וכן היה אהרן הכהן עושה

מתוך השלום כיצד אלא כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים הוא מתכוין ועושה שלום בארבע מאות ותשעים וששת אלפים רבבות של מלאכי השרת שהם עומדין לפניו תמיד והם מקדשין את שמו תמיד מיציאת החמה ועד שקיעת החמה הן אומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו) ומן שקיעת החמה עד יציאת החמה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג). וכן מתכוין ועושה שלום בשבעים לשונות ובכל באי עולם שברא בעולמו שנאמר (איוב כה) עושה שלום במרומיו כך יעשה כל אדם שלום בין כל אדם לחבירו ובין איש לאשתו.

וכן היה עושה אהרן הכהן שהיה מתכוין ועושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ובין ישראל לחכמים ובין חכם לחבירו ובין ישראל לחבירו ובין איש לאשתו ועליו הוא אומר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ועליו נאמר (ישעיה נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וגו' הקב"ה שהוא בוחן לבות וכליות היה אומר לאהרן אתה נתכוונת לטובה ועשית שלום ביני ובין בני ישראל אני מוציא ממך בנים שמכפרים על ישראל בכל שנה ושנה וקוראין עליהם שלום בכל יום ויאמרו להם (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך יאר ה' פניו אליך ויחנך ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום.

(תנא דבי אליהו רבה לא א)

אוהב שלום כיצד

אוהב שלום כיצד מלמד שיהא אדם אוהב שלום בישראל בין כל אחד ואחד כדרך שהיה אהרן אוהב שלום בין כל אחד ואחד שנאמר (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע בו באדם רשע ונותן לו שלום למחר בקש אותו האיש לעבור עבירה אמר אוי לי האיך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן בושתי הימנו שנתן לי שלום נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה וכן בני אדם שעשו מריבה זה עם זה הלך אהרן וישב אצל אחד מהם אמר לו בני ראה חברך מהו אומר מטרף את לבו וקורע את בגדיו אמר אוי לי האיך אשא את עיני ואראה את חברי בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו והולך אהרן ויושב אצל האחר וא"ל בני ראה חברך מהו אומר מטרף את לבו וקורע את בגדיו ואומר אוי לי האיך אשא את עיני ואראה את חברי בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה לכך נאמר (במדבר כ) ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל.

(אבות דר' נתן יב ג)

המשים שלום בתוך ביתו כאילו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד

רשב"ג אומר כל המשים שלום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו משים שלום בישראל על כל אחד ואחד וכל המטיל קנאה ותחרות בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו מטיל קנאה ותחרות בישראל לפי שכל אחד ואחד מלך בתוך ביתו שנאמר (אסתר א) להיות כל איש שורר בביתו.

(אבות דר' נתן כח ג)

פירוש מימרא דהלל הוי מתלמידיו של אהרן - מפני דרכי שלום

ושפל רוח מאהרן דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשהו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא וכתיב תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון ואין לך שפל רוח יותר מרודף שלום וחשוב בדעתך איך הוא רודף שלום אם אינו שפל רוח -

הא כיצד אם אדם מקללהו אומר לו שלום עליך אדם מריב עמו ושותק ועוד אם רבו שנים הוא משפיל רוחו והולך אצלם ומרצהו על זה וכן לזה שכך היתה אומנותו של אהרן הצדיק היה שומע על שנים שהן מריבים הלך אצל האחד ואומר לו פלוני שלום עליך רבי והוא אומר לו שלום עליך רבי ומורי מה מבקש מורי כאן והוא אומר לו פלוני חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אני סרחתי על חברי מיד אותו האיש מהרהר בדעתו וכי זה הצדיק בא אלי לפייסני והיה אומר לו ר' סרחתי עליו והלך אצל האחר ואמר לו כן פגעו שניהם בדרך זה אומר לזה ימחול לי מה שאני סרחתי וזה אומר לזה כן

שמע על בעל ואשתו שעשו מריבה הולך אצל הבעל ואומר לו בשביל ששמעתי שנתרצית עם אשתך אם אתה מגרשה ספק תמצא כמותה ספק לא תמצא ועוד אם אתה מוצא ממתנת עמה תחלת דבר היא אומרת לך כך עשית לאותה ראשונה ועל זאת היו כל ישראל אנשים ונשים אוהבים אותו תדע לך שכן הוא כיון שנפטר משה רבינו מה כתיב ביה ויבכו בני ישראל את משה ובאהרן כתיב כל בית ישראל ואפילו נשים ולא נשים בלבד אלא שהיו מפלשין טיט ועפר לטף לקיים מה שנאמר כל --

תאנא שמונים אלף בחורים קרואים בשם אהרן יצאו אחרי מטתו אמאי מרחמיתיה ומאן דאיהדר ואיתעברה תנן התם הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה בשלמא אוהב שלום כדאמרן אלא רודף שלום היכי דמי כדתניא בקש שלום ורדפהו ומ"ש כל המצות שאין אדם מחויב אלא א"כ באה לידו דכתיב כי תפגע שור אויבך כי תראה חמור שונאך כי יקרא כי תבנה בית חדש אבל שלום בכל מקום בקש שלום ורדפהו תנא שלום ניתן בשע"ו אותיות ושע"ו

באותיות מלמד שכל הרודף שלום אין תפלתו חוזרת ריקם אלא מעתה דכתיב עשו הכי נמי דשלום הוא התם נמי אמ' ומה בשעה שכתוב בשמו שלום הוא מרעיש את המדריגות מפני ועל חרבך תחיה אם אינו כתוב עאכ"ו אלא מעתה דכתיב עשו מלחמה מאי התם נמי ומה שכתוב מנין שלום כך בקשו להחריב את העולם ולהזיק את אברהם אם אינו כתוב עאכ"ו אלא מעתה דכתיב אשר עשו את הדבר הרע הזה מאי התם נמי כיון דנסקלין יצא שלום ואם אינם נסקלין אלו הורגין אלו.

איבעיא להו מהו ליתן שלום לעובד כוכבים ת"ש שואלין בשלומם ואפילו ביום אידם מפני דרכי שלום והכא נמי מאי איבעיא לך דפשיטא להקדים איבעיא ליה תנא טוב המקדים לו מהמשיב לו איבעיא להו רוצח נואף וחייבי כריתות מה ליתן להם שלום להחזיר לא מיבעיא דכיון דקדם לך מהדר אלא ליתן לו מאי ת"ש דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלותם נתיבותיהם עקשו להם כל דרך בה לא ידע שלום ש"מ עומדין להריגה אם נתנו מחזירין ניצולין בזרוע לא ולהקדים בין כך ובין כך אסור נואף וחבירו הנותן בין המרובין מחזיר בשביל כבוד המרובין וי"א המתחבר לנואף כנואף ואידך דלמא בעל כרחיהו באו לעשות שלום עם מריביהן אין מקבל בלב שלם ואפילו ביום הכיפורים כללו של דבר כל העומד ולא חזר בתשובה אסור לישא וליתן עמהם היכי דמי בלב שלם דאמרי נישבק ונשרי לך ושלם בלב שלם רחמנא נישבק מה דעבדת להו איבעיא להו הוא ואחר מאי ליש אומרים לא תבעי לך לתנא קמא מאי אמר רבא ובהאי קושיא אומר ליחיד כי קא בעינן דאתו תרי חד ואחרינא אחריהו ולא אמר כלום א"ל מחזיר להם.

(כלה רבתי ג)

ואם יכבדוך אחרים בין בשיבה בין במסבה עשה עמהם שלום כדי שיבוא וינוח על משכבך.

(דרך ארץ זוטא ט)

אם שמרת פין מלשון הרע תהא כל ימיך לשלום.

(דרך ארץ זוטא ט)

גדול השלום

אמר ריב"ל גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיסה אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היתה החרב והחיה משכלת את האדם מה טעם דכתיב (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ ואין ארץ אלא ישראל שנאמר (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ ואומר (זכריה א) והנה כל הארץ יושבת ושוקטת דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א) מלכות באה ומלכות הולכת וישראל לעולם קיימים אבל שלמה אע"פ שדור הולך ודור בא מלכות הולכת ומלכות באה גזירה הולכת וגזירה באה ומתחדשת על שונאי ישראל הארץ לעולם עומדת ישראל לעולם עומדין לא עזבן ולא מיעזבן לא כלין ולא מיכלין שנאמר (מלאכי ג) כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כשם שאני לא שניתי ולא אני עתיד להשנות כך אתם בית יעקב לא כליתם ולא עתידין אתם ליכלות אלא (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. (דרך ארץ זוטא פרק השלום)

על ג' דברים העולם קיים, וכל מקום שיש משפט יש שלום

תמן תנינן רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום א"ר מונא ושלשתן דבר אחד הן נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום ושלשתן בפסוק אחד נאמרו שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם כל מקום שיש משפט יש שלום (דרך ארץ זוטא פרק השלום).

גדול הוא השלום

א"ר יהושע גדול הוא השלום שבשעה שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד) שמח בהן הקב"ה ונתן להם תורתו וברכו בשלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום

(דרך ארץ זוטא פרק השלום)

מותר לשקר מפני השלום

וא"ר כל השקרים אסורים ומותר לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו.
(דרך ארץ זוטא פרק השלום)

מי שהוא אוהב וכו' שלום הקב"ה מורישו לחיי עוה"ז וחיי עוה"ב

ומי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום הקב"ה מורישו לחיי העולם הזה והעולם הבא שנאמר (תהלים כב) וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום.
(דרך ארץ זוטא פרק השלום)

ג' דברים נתנו במתנה לעולם ... אף השלום

ותתן לי מגן ישעך. שלשה דברים נתנו מתנה לעולם ואלו הן התורה והגשמים והמאורות תורה שנאמר (שמות לא) ויתן אל משה הגשמים שנאמר (דברים יא) ונתתי מטר ארצכם מאורות שנאמר (בראשית א) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים רבי זעירא בשם ריש לקיש אמר אף השלום שנאמר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ.
(מדרש שוחר טוב תהלים יח)

ישראל אלו הם שעושים שלום ביניהם לבין אביהם שבשמים

מי הן אלו שעושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אלו ישראל שניתן להם השלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.
(מדרש שוחר טוב תהלים נג)

וכי יש אדם שונא שלום עשו שונא שלום ועוד

רבת שכנה לה נפשי וגו'. וכי יש אדם שונא שלום עשו שונא שלום וכן הוא אומר (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ אימתי יהיה כן והשבתי חיה רעה מן הארץ ואין חיה רעה אלא חזיר שנאמר (תהלים פ) יכרסמנה חזיר מיער זה עשו הרשע. אני שלום וכי אדבר וגו'. מהו אני שלום כך אמר הקב"ה למשיח (תהלים ב) תרועם בשבט ברזל וגו' א"ל רבונו של עולם לאו אלא בשלום אני פותח לדבר לגוים לכך נאמר אני שלום וכי אדבר וגו' אמר ישעיהו (ישעיה נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב וגו' לידי פשוטו איני מחזיר בריה מי שנתן לי לבו בתשובה איני עוד מחזירו לכך נאמר שלום שלום וגו' וכל מי שיבוא אצלי אני בא אצלו ומרפא אותו שנאמר (שם) ורפאתיו (שם כ) והרשעים כים נגרש כך הם הרשעים אינם מבקשים שלום שנאמר (תהלים לח) כי לא שלום ידברו וגו' למה כי אינם מבקשים שלום לכך נאמר אני שלום וכי אדבר וגו'.
(מדרש שוחר טוב תהלים קכ)

מותר להחניף לרשעים בעוה"ז

א"ר שמעון מותר להחניף לרשעים בעוה"ז שנאמר ולא יקרא עוד לנבל נדיב ולכלי לא יאמר שוע מכלל דבעוה"ז שרי ריש לקיש אמר מהכא כראות פני אלהים ותרצני ופליגא דר' לוי דאמר ר' לוי משל דיעקב ועשו למה הוא דומה לאדם שזימן את חברו והכיר בו שמבקש להרגו א"ל טעם תבשיל זה שאני טועם כתבשיל שטעמתי בבית המלך אמר ידע ביה מלכא מסתפי ולא קטלא ליה.

(ילקוט שמעוני וישלח קלג)

בקש הקב"ה ליתן תורה לישראל בשעה שיצאו ממצרים וכו' ולא נתנו בשביל שלא היה ביניהם שלום

דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום בקש הקב"ה ליתן תורה לישראל בשעה שיצאו ממצרים והיו חלוקים אלו על אלו והיו אומרים בכל שעה נתנה ראש ונשובה מצרימה מה כתיב ויסעו מסכות ויחנו באתם היו נוסעין במריבה וחונין במריבה כשבאו לסיני הושוו כולם אגודה אחת ויחנו שם ישראל אין כתיב כאן אלא ויתן שם ישראל נעשו

הומניא אחת אמר הקב"ה תורה כולה שלום ולמי אני נותנה לאומה שהיא אוהבת שלום
הוי כל נתיבותיה שלום.

(ילקוט שמעוני יתרו רעג)

כיון שאנו רחוקין מצדקה אנו רחוקים משלום

כיון דאינון רחוקים מצדקה רחוקים אינון משלום דלית לון שלום דכתיב (ישעיה מח)
אין שלום אמר ה' לרשעים מאי טעמא בגין דאינון רחוקים מצדקה.
(זהר לך לך דף עו ע"ב)

כשיש שלום בעולם חייס הקב"ה ואינו עושה דין

ר' יוסי פתח ואמר אם שלמים וכן רבים וכן נגזו ועבר ועניתיך לא אענך עוד האי קרא
אוקמוה דכד עמא כלהו אית בהו שלם ולא אית בהו מארי דבבו קב"ה חייס עלייהו
ודינא לא שלטא בהו ואע"ג דכלהו פלחי לכו"ם ואינון בשלם דינא לא שליט עלייהו
ואוקמוה דכתיב (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו.

(זהר פרשת מקץ דף ר ע"ב)

מי שחולק על שלום חולק על הקב"ה

קרח אזיל במחלוקת מאי מחלוקת פלוגתא פלוגתא דלעילא ותתא ומאן דבעי לאפלגא
תקונא דעלמא יתאביד מכלהו עלמין מחלוקת פלוגתא דשלום ומאן דפליג על שלום
פליג על שמא קדישא בגין דשמא קדישא שלום אקרי.

(זהר פרשת קרח דף קעו ע"א)

כשברא הקב"ה העולם לא היה יכול להתקיים עד שבא ושרא עלייהו שלום דהוא שבת

ת"ח לית עלמא קאים אלא על שלום כד ברא קב"ה עלמא לא יכיל לאתקיימא עד
דאתא ושרא עלייהו שלום ומאי הוא שבת דאיהו שלמא דעלאי ותתאי וכדין אתקיים
עלמא ומאן דפליג עליה יתאביד מעלמא.

(זהר פרשת קרח דף קעו ע"ב)

תוכחה

הרואה בחבירו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו

ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו' א"ר אלעזר מכאן לרואה בחברו דבר שאינו
הגון צריך להוכיחו.

(ברכות לא ע"א)

לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה לזה

אמר רב עמרם בריה דר"ש בר אבא א"ר שמעון בר אבא א"ר חנינא לא חרבה ירושלים
אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו
מרעה מה איל ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם
בקרקע ולא הוכיחו זה את זה.

(שבת קיט ע"ב)

כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע

ואמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע
כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע רבי אבא אמר חובה שנאמר (משלי
ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

(יבמות סה ע"ב)

צורבא דרבנן דמרחמן ליה בני מתא הוא משום דלא מוכיח אותם

אמר אביי האי צורבא מרבנן דמרחמן ליה בני מתא לאו משום דמעלי טפי אלא משום דלא מוכח להו במילי דשמיא אמר רבא מריש הוה אמינא הני בני מחוזא כולוהו רחמו לי כיון דהואי דיינא אמינא מינייהו סנו לי ומינייהו רחמו לי כיון דחזאי דמאן דמיחייב ליה האידנא קא זכי למחר אמינא אם מרחם כולוהו רחמו לי אי מסנו כולוהו סנו לי. (כתובות קה ע"ב)

לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת

תנו רבנן לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו לאחד מתלמידיו בשתי ידיו. (סוטה מז ע"א)

הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים

א"ל ההוא מדרבנן לרבא ואימא הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זמני א"ל הוכח אפילו ק' פעמים משמע תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל הוכח תוכיח מ"מ. (בבא מציעא לא ע"א)

קשוט עצמן תחלה ואח"כ אחרים

... היכי עביד הכי והכתיב (צפניה ב) התקוששו וקשו ואמר ריש לקיש קשוט עצמן ואחר כך קשוט אחרים. (בבא מציעא קז ע"ב)

מפני מה זכה ירבעם למלכות

אמר רבי יוחנן מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים שנאמר (מלכים א יא) וזה הדבר אשר הרים יד במלך אמר שלמה בנה את המלווא סגר את פרץ עיר דוד אביו אמר לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה. (סנהדרין קא ע"ב)

הרואה בחבירו דבר מגונה חייב להוכיחו

מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר (ויקרא יט) הוכח תוכיח הוכיחו ולא קיבל מנין שיחזור ויוכיחו תלמוד לומר תוכיח מכל מקום יכול אפילו משתנים פניו ת"ל לא תשא עליו חטא . א"ר טרפון תמה אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה אם אמר לו טול קיסם מבין שיניך אמר לו טול קורה מבין עיניך . אמר רבי אלעזר בן עזריה תמינהי אם יש בדור הזה שיודע להוכיח ואמר רבי יוחנן בן נורי מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל וכל שכן שהוספתי בו אהבה לקיים מה שנאמר (משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך

בעא מיניה רבי יהודה בריה דר' שמעון תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה הי מינייהו עדיפא אמר ליה ולא מודית דענוה לשמה עדיפא דאמר מר ענוה גדולה מכולם שלא לשמה נמי עדיפא דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה

היכי דמי תוכחה לשמה וענוה שלא לשמה כי הא דרב הונא וחייא בר רב הוו יתבי קמיה דשמואל אמר ליה חייא בר רב חזי מר דקא מצער לי קביל עליה דתו לא מצער ליה בתר דנפיק אמר ליה הכי והכי קא עביד אמר ליה אמאי לא אמרת ליה באנפיה אמר ליה חם לי דליכסוף זרעיה דרב על ידאי.

עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה רבי יהושע אמר עד קללה ורבי יוחנן אמר עד נזיפה כתנאי רבי אליעזר אומר עד הכאה רבי יהושע אומר עד קללה בן עזאי אומר עד נזיפה אמר רב נחמן בר יצחק ושלשתן מקרא אחד דרשו (שמואל א כ) ויחר אף שאול ביהונתן

ויאמר לו בן נעות המרדנות וכתוב (שם) ויטל שאול את החנית עליו להכותו למאן דאמר עד הכאה דכתיב להכותו ולמאן דאמר עד קללה דכתיב (שם) לבשתך ולבושת ערות אמך ולמאן דאמר עד נזיפה דכתיב ויחר אף שאול ולמ"ד עד נזיפה הכתיב הכאה וקללה שאני התם דאגב חביבותא יתירא דהוה ביה ליהונתן בדוד מסר נפשיה טפי.
(ערכין טז ע"ב)

איזו דרך ישרה שיבורור האדם יאהב את התוכחות

תניא רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבורור לו האדם יאהב את התוכחות שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם תורה וברכה באין לעולם ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב.

(תמיד כח ע"א)

המוכיח חבירו לש"ש זוכה לחלקו של הקב"ה

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל המוכיח את חבירו לשם שמים זוכה לחלקו של הקדוש ברוך הוא שנאמר (משלי כח) מוכיח אדם אחרי ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד שנאמר (שם) הן ימצא ממחליק לשון.

(תמיד כח ע"א)

הוכחה מביאה לידי אהבה. שלום.

והוכיח אברהם את אבימלך וגו' א"ר יוסי בר חנינא התוכחת מביאה לידי אהבה שנאמר (משלי ט) הוכח לחכם ויאהבך היא דעתיה דרבי יוסי בר חנינא דאמר כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה אמר ריש לקיש תוכחה מביאה לידי שלום והוכיח אברהם את אבימלך היא דעתיה דאמר כל שלום שאין עמה תוכחה אינו שלום (מדרש רבה בראשית נד ג).

המייסר בנו הוא מוסיף אהבה על אביו

וכל המייסר את בנו מוסיף הבן אהבה על אביו והוא מכבדו שנאמר (משלי כט) יסר בנך ויניחך וגו' ואומר (שם יט) יסר בנך כי יש תקוה ומוסיף עליו אהבה שנאמר (משלי יג) ואוהבו שחרו מוסר לפי ששחרו מוסר לכך אהבו אתה מוצא שאברהם ייסר את יצחק בנו ולמדו תורה והדריכו בדרכיו דכתיב באברהם (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי וכתוב (שם כה) ואלה תולדות יצחק בן אברהם ללמדך שהיה דומה לאביו בכל דבר בנוי בחכמה בעושר ובמעשים טובים

תדע לך שבן שלשים ושבע שנה היה כשעקדו אביו וכתוב ואברהם זקן בא בימים וכפתו כשה ולא נמנע לפיכך (שם) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק הוי ואוהבו שחרו מוסר כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב שלמדו יצחק תורה ויסרו בבית תלמודו שנאמר (שם) ויעקב איש תם וגו' ולמד מה שלמדו אביו ואח"כ פירש מאביו ונטמן בבית עבר ללמוד תורה לפיכך זכה לברכה וירש את הארץ שנאמר (שם לו) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען ואף יעקב אבינו ייסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו שלא היה בהם פסולת שכן כתוב ואלא שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' השוון כולם ליעקב שכולם צדיקים כיוצא בו היו הוי ואוהבו שחרו מוסר

(מדרש רבה שמות א א).

כדבר ירבעם ריתוחו של שלמה וכו'

...והיה שלמה ישן עד ד' שעות ביום ומפתחות של בית המקדש נתונות תחת ראשו הדא הוא דתנן על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות נכנסה אמו והוכיחתו וי"א ירבעם בן נבט נכנס והוכיחו ויכול היה רבי חגי בשם רבי יצחק עמד וכנס אלף מתוך שבטו ונכנס והוכיחו הה"ד (הושע ג) כדבר אפרים רתת כדבר ירבעם ריתותו של שלמה אמר לו הקב"ה למה אתה מוכיחו נשיא הוא בישראל חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה כיון שנכנס מיד (שם) ויאשם בבעל וימות.

(מדרש רבה ויקרא יב ה)

כל המקבל תוכחה זוכה לברכה

ד"א אלה הדברים רבנין אמרי אמר לו הקב"ה למשה הואיל וקיבלו עליהן תוכחותיך צריך אתה לברכן מיד חזר וברכן מנין שנאמר ה' אלהיכם הרבה וגו' ומנין שכל המקבל תוכחה זוכה לברכה שכן שלמה מפרש (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה הייתם מתברכין ע"י אחרים לע"ל אני אברך אתכם שנאמר (תהלים סז) אלהים יחננו ויברכנו וגו'.

(מדרש רבה דברים א ט)

יכולים היו ישראל לומר יש בנו אחד מהדברים שאתה מוכיחנו וכו'

ד"א יוסף עליכם ככם א"ר אחא יכולין היו ישראל לומר לו רבינו משה אנו יש בנו אחד מכל הדברים שאתה מוכיחנו וקבלנו תוכחותיך אלא שתקו לפיכך הוא אומר ככם צדיקים כיוצא בכם מקבלים תוכחות ושותקים.

(מדרש רבה דברים א יג)

מי שלא מוכיח נתפס בההיא עון

מנין לרואה דבר מגונה בחבירו שחייב להוכיחו ת"ל הוכח תוכיח הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח יכול אפילו פניו משתנות ת"ל לא תשא עליו חטא ותניא הוכח תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין ת"ל הוכח תוכיח מ"מ ומאן דלא מוכח מתפס בההיא עון דאמר מר כל מי שאפשר לו למחות באנשי ביתו ואינו מוחה נתפס על אנשי ביתו באנשי עירו נתפס על אנשי עירו בכל העולם נתפס על כל העולם כולו

דא"ר חנינא מאי דכתיב ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו (ישעיה ג) אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא זקנים שלא מיחו בשרים ואמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזקאל ט) א"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו כדי שלא ישלטו בהן מלאכי חבלה ועל מצחן של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמר לה הללו צדיקים גמורים הם והללו רשעים גמורים אמרה לפניו רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו חזר ואמר זקן בחור ובתולה וטף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו וממקדשי תחלו. ומאי ממקדשי תחלו תני רב יוסף אל תקרא ממקדשי אלא ממקדושי אלו בני אדם שקבלו וקיימו את התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו הא למדת שאפילו צדיקים גמורים נתפסים על הדור וכן הוא אומר והכרתי ממך צדיק ורשע צדיק על שלא מחה ברשע וכן אתה מוצא ביאשיה המלך שנתפס על דורו וכתיב בו ולא היה לפניו מלך (מלכים ב כג).

ועד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמאל אמר עד קללה ורבי יוחנן אמר עד נזיפה ושלשתן מקרא אחד דרשו שנאמר ויחר אף שאול ביהונתן ויאמר לו בן נעות המרדות וכתיב ויטל שאול את החנית עליו להכותו (שמואל א כ) תנא רבי אומר איזהו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אהב את התוכחות שכל זמן שהתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם טובה באה לעולם ברכה באה לעולם רעה מסתלקת מן העולם שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב על המוכיח ועל המתוכח.

(מדרש תנחומא משפטים ז)

כל המוכיח הרבים עושה קורת רוח לפני קונו

וכל היודע להוכיח ומוכיח את הרבים הרי הוא עושה קורת רוח לפני קונו שנאמר (משלי כד) ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב לא נאמר אלא עליהם להמוכיחים ולהמקבל תוכחה ואומר אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת יא) {פרש"י. כמו שהגשם במקום שיהיה שם מרוה הארץ כמו כן במקום שישכון הצדיק שם יועילו מעשיו לדורו לרום בכל טוב החכמה והתורה והתוכחה}.

(תנא דבי אליהו רבה ג)

הוכח תוכיח את עמיתך ולא רשע ולא שונאך

...ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך יכול אפילו אם אתה יודע שהוא רשע ושונאך אע"פ כן אתה חייב להוכיח אותו ת"ל הוכח תוכיח את עמיתך לעמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ומצות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו וגם אי אתה רשאי להוכיח אותו שנאמר (משלי ט) יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך מאי ולא תשא עליו חטא אמר ר' אליעזר בן מתתיהא אם יש בו דבר שאתה יודע בו אמור לו בינו לבינך ואל תהא חוטא בו לכך נאמר ולא תשא עליו חטא.

(תנא דבי אליהו רבה יח)

אהוב את המוכיח ושנא את המשבח

הוא היה אומר יש לך חברים מקצתן מוכיחין אותך ומקצתן משבחין אותך אהוב את המוכיח ושנא את המשבחך מפני שמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא והמשבחך מוציאך מן העולם.

(אבות דר' נתן כט)

המוכיחין באמת

הדנין בצדק והמוכיחין באמת ועושי טהרה וברי לבב עליהם הכתוב אומר (תהלים עג) אך טוב לישראל אלהים לברי לבב.

(דרך ארץ רבה ב)

הוי אוהב את המוכיחך

הוי אוהב את המוכיחך כדי שתוסף חכמה על חכמתך ושנא את המכבדך כדי שלא תתמעט מחכמתך.

(דרך ארץ זוטא ט)

מי שיודע שחבירו רשע ומחניף לו ראוי שיבואו עליו כל הקללות אבל מי שמוכיחו נוטל ברכות

...זה שאמר הכתוב אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים וכתוב אחד אומר ולמוכיחים ינעם אלא כל מי שיודע שחבירו רשע ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו צדיק אתה ראוי שיבואו עליו כל הקללות שבתורה יקבוהו לשון קללה דכתיב (במדבר כג) מה אקוב וגו' אבל מי שהוא מוכיח חבירו שיחזור בו נוטל ברכות שנאמר ולמוכיחים ינעם אותו המתוכח אם קבל עליו וחזור בו אף הוא מקבל ברכות שנאמר (משלי כד) ועליהם תבא ברכת טוב עליו תבא ברכת טוב אין כתיב כאן אלא ועליהם המוכיח והמתוכח לכך הוכיח משה את דורו ומפני שקבלו ממנו קבלו ברכות שנאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' ושלמה צווח אין שומע תוכחת חיים בקרב חכמים תלין זה דורו של משה שנענשו חכמים שנאמר הבו לכם אנשים וגו'.

(ילקוט שמעוני דברים תשצג)

דרך ארץ באדם שהוא מוכיח

למה זה אדוני רודף אחרי עבדו דרך ארץ באדם שהוא מוכיח נותן פניו בקטן וכשהוא מפייס נותן פניו בגדול כן עשה דוד כשדבר דברים טובים ונחומים הפך פניו לשאול ואמר למה זה אדוני רודף אחרי עבדו וכשאמר דברים קשים הפך פניו לאבנר לא טוב הדבר וגו' כי בני מות אתם ואף משה עשה כן ויקצוף על אלעזר ועל איתמר ולא על אהרן אבל ישראל לא עשו כן אלא וירב העם עם משה.

(ילקוט שמעוני שמואל א קלט)

טוב לשמוע גערת חכם אלו הדרשנים

(ילקוט שמעוני קהלת תתקעג)

...מכאן כל מאן דאזהר לחייבא אע"ג דלא קביל מניה הוא שזיב ליה לגרמיה וההוא חייבא אתפס בחוביה ועד כמה יזהר ליה עד דימחי ליה. הא אוקמוה חבירא.

(זהר בראשית דף סח)

...כגוונא דא מאן דאוכח לחבריה ברחימותא בעי לאסתרא מלוי מבני נשא דלא יכסוף מנייהו חבריה ואי מלוי אינון באתגלייא קמי בני נשא לאו אינון ברחימותא.

(זהר ויקרא דף מו)

פירוש הפסוק הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך וגו' פקודא דא לאוכחא לההוא דחטי למחזי ליה רחימו סגיא דרחים ליה בגין דלא יתענש איהו דהא בקב"ה כתיב (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכמה דקב"ה עביד ואוכח למאן דרחים ליה הכי יוליף ב"נ מההוא ארחא ויוכח לחבריה קב"ה במאי אוכח לב"נ אוכח ליה ברחימו בסתרא אי יקבל ליה יאות ואי לא אוכח ליה בין רחימוי אי יקבל יאות ואי לא אוכח ליה באתגלייא לעיניהון דכלא אי יקבל יאות ואי לאו שרי ליה ולא אוכח ליה ושביק ליה ייזיל ויעביד רעותיה בקדמיתא אודע ליה בסתרא בגין לאוכחא ליה ולא תערא ליה דלא ינדע ביה ב"נ ודא איהו ביניה לביניה אי מקבל יאות ואי לאו אודע ליה בין רחימוי בזמנא דכהנא רבא הוה בעלמא יהיב ליה מרעין בערסיה ואתו רחימוי דקב"ה ואודען ליה אי אית ביה חובא דייתוב מניה ולעיין במליה אי מקבל יאות ואי לאו אוכח ליה באתגלייא בממוניה בבנוי דכלא מלחשן עליה וייתון לגביה אי מקבל יאות ואי לאו שארי ליה מאריה למעבד רעותיה ולא יתקיף ביה בעלמין כגוונא דא אצטריך ליה לאוכחא לחבריה בקדמיתא בסתרא לבתר בין רחימוי לבתר באתגלייא מכאן והלאה ישבוק ליה ויעביד רעותיה וע"ד כתיב הוכח תוכיח הוכח בסתרא דלא ינדע ביה ב"נ תוכיח בין חברוי ורחימוי את עמיתך באתגלייא וע"ד לא כתיב בקדמיתא תוכיח אלא הוכח תו הוכח אי איהו ב"נ דיכסוף לא יימא ליה ולא יוכיח ליה אפילו בסתרא אלא יימא קמיה כמאן דמשתעי במלין אחרין ובגו אינון מלין ידכר מאן דעבד ההוא חובא הוא כך וכך בגין דאיהו ידע בגרמיה וישתביק מההוא חובא וע"ד הוכח ואם לאו תוכיח ולבתר את עמיתך באתגלייא מכאן והלאה ולא תשא עליו חטא.

(זהר ויקרא דף פה)

צדיק ורשע

התגרות ברשעים

וא"ר יוחנן משום ר"ש בר יוחי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר (משלי כח) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם תניא נמי הכי רבי דוסתאי ברי' מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנאמר עוזבי תורה יהללו רשע וגו' ואם לחשך אדם לומר והכתיב (תהלים לז) אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמור לו מי שלבו נקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים אל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה ואומר (משלי סג) אל תקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום איני והאמר ר' יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר (תהלים י) יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר (תהלים י) מרום משפטיך מנגדו ולא עוד אלא שרואה בצריו שנאמר (תהלים י) כל צורריו יפיה בהם לא קשיא הא במילי ידיה הא במילי דעלמא ואיבעית אימא הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו ואיבעית אימא הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ולא קשיא הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור דאמר רב הונא מאי דכתיב (חבקוק א) למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכי רשע בולע צדיק והא כתיב (תהלים לז) ה' לא יעזבנו בידו וכתיב (משלי יב) לא יאונה צדיק כל און אלא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ואב"א שעה משחקת לו שאני.

(ברכות ז ע"ב)

מפלתן של רשעים

ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר (תהלים קד) יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכו נפשי את ה' הללויה.

(ברכות י ע"ב)

בשעת כעסן של צדיקים מרחמים עליהן בשעת רחמים עאכו"כ

מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצילו של שובך בשבת במנחה הביאו לפניו דלי של צונן אמר להם רבי טרפון לתלמידיו השוטה מים לצמאו כיצד מברך אמרו לו למדנו רבינו אמר להם בורא נפשות וחסרונן אמר להם אשאל אמרו לו למדנו רבינו אמר להם הרי הוא אומר (בראשית לז) וישבו לאכול לחם וגו' והלא הליך דרכן של ערביים להיות נושאים אלא עורות ריח רע ועטרן אלא שנתנו את הצדיק ההוא בין דברים חביבים והלא ק"ו ומה אם בשעת כעסן של צדיקים מרחמין עליהם בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה.

(תוספתא ברכות ד יד)

היה בידם למחות ולא מיחו

א"ל ר' זירא לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא א"ל לא מקבלי מינאי א"ל אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו מר דא"ר אחא בר' חנינא מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בו לרעה חוץ מדבר זה דכתיב (יחזקאל ט) ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה וכו' א"ל הקב"ה לגבריאלי לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהן מלאכי חבלה ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמר לה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמרה לפניו רבש"ע היה בידם למחות ולא מיחו אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם אמרה לפניו רבש"ע אם לפניך גלוי להם מי גלוי והכתיב וכו'.

(שבת נה ע"א)

סלע לצדקה בשביל חיות בנו

(והתניא) האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העוה"ב הרי זה צדיק גמור.

(פסחים ח ע"א)

להסתכל באדם רשע

רי"ש רשע מאי טעמא מהדר אפיה דקו"ף מרי"ש אמר הקב"ה אין אני יכול להסתכל ברשע ומאי טעמא מהדרה תגיה דקו"ף לגבי רי"ש אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי.

(שבת קד ע"א)

מדת צדיקים ורשעים

א"ת ב"ש אותי תאב אתאווה לו ב"ש בי לא חשק שמי יחול עליו ג"ר גופו טימא ארחם עליו ד"ק דלתותי נעל קרניו לא אגדע עד כאן מדת רשעים אבל מדת צדיקים א"ת ב"ש אם אתה בוש ג"ר ד"ק אם אתה עושה כן גור בדוק ה"ץ ו"ף חציצי הוי בינך לאף ז"ע ח"ס ט"ן ואין אתה מזדעזע מן השטן י"ם כ"ל אמר שר של גיהנם לפני הקב"ה רבונו של עולם לים כל אמר הקב"ה אח"ס בט"ע גי"ף אני חס עליהם מפני שבעטו בגי"ף דכ"ץ דכים הם כנים הם צדיקים הם הל"ק אין לך חלק בהן ומרוזין ש"ת אמר גיהנם לפניו רבונו של עולם מרי זניני מזרעו של שת א"ל א"ל ב"ם גי"ן ד"ס להיכן אוליכם לגן הדס ה"ע ו"ף אמר גיהנם לפני הקב"ה רבונו של עולם עיף אנכי

ז"ץ ח"ק הללו זרעו של יצחק ט"ר י"ש כ"ת טר יש לי כתות כתות של עובדי כוכבים שאני נותן לך.

(שבת קד ע"ב)

הסתכלות בדמות אדם רשע

שאל רבי את ר' יהושע בן קרחה במה הארכת ימים א"ל קצת בחיי אמר לו רבי תורה היא וללמוד אני צריך א"ל מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע דאמר ר' יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע שנאמר (מלכים ב ג) לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך ר"א אמר עיניו כהות שנאמר (בראשית כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דהסתכל בעשו הרשע והא גרמא ליה והאמר ר' יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקם בזרעה שנאמר (בראשית ב) הנה הוא לך כסות עינים אל תקרי כסות אלא כסיית עינים הא והא גרמא ליה רבא אמר מהכא (משלי יח) שאת פניך רשע לא טוב בשעת פטירתו א"ל רבי ברכני א"ל יהי רצון שתגיע לחצי ימי ולכלהו לא אמר לו הבאים אחריו בהמה ירעו אבוה איהי ומנימן בר איהי חד אמר תיתי לי דלא אסתכלי בכותי וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי כותי.

(מגילה כח ע"א)

צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט לא עושים

אמר רבי אלעזר מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים מנלן מעפרון מעיקרא כתיב (בראשית כג) ארץ ארבע מאות שקל ולבסוף כתיב וישמע אברהם לעפרון וישקל אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר דלא שקל מיניה אלא קנטרי דאיכא דוכתא דקרי ליה לתיקלא קנטירא.

(בבא מציעא פז ע"א)

רשע בן רשע ר"מ אומר מה ת"ל את אביה היא מחללת שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון אומרים ארור שזו ילד ארור שזו גידל ארור שיצא זו מחלציו אמר רב אשי מכאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפי' לרשיעא בר צדיקא כמאן כהאי תנא.

(סנהדרין נב ע"א)

פיזור וכינוס צדיקים ורשעים

בו סורר ומורה נידון על שם סופו ימות זכאי ואל ימות חייב שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם לצדיקים רע להן ורע לעולם לפיזור רשעים הנאה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם כנוס רשעים רע להן ורע לעולם ולצדיקים הנאה להן והנאה לעולם שקט לרשעים רע להן ורע לעולם ולצדיקים הנאה להן והנאה לעולם.

(משנה סנהדרין עא ע"ב)

רשע ערום אמר רב כהנא משום רבי עקיבא אין לך עני בישראל אלא רשע ערום והמשהא בתו בוגרת אטו המשהא בתו בוגרת לאו רשע ערום הוא אמר אביי הכי קאמר איזהו עני רשע ערום זה המשהא בתו בוגרת.

(סנהדרין עו ע"א) הניל

היכי דמי רשע ערום אמר רבי יוחנן זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חברו ר' אבהו אומר זה הנותן דינר לעני להשלים לו למאתיים זוז דתנן מי שיש לו מאתיים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר שני היה מאתיים חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחת הרי זה יטול רבי אסי אמר רבי יוחנן זה המשיא עצה למכור בנכסים מועטין דאמר רבי אסי א"ר יוחנן יתומים שקדמו ומכרו בנכסים מועטין מה שמכרו מכרו אביי אמר זה המשיא עצה למכור בנכסים כרבן שמעון בן גמליאל דתניא נכסי לך ואחריו לפלוני וירד הראשון ומכר ואכל השני מוציא מיד הלקוחות דברי רבי רשב"ג אומר אין

לשני אלא מה ששייר ראשון רב יוסף בר חמא אמר רב ששת זה המכריע אחרים באורחותיו רבי זריקא אמר רב הונא זה המיקל לעצמו ומחמיר לאחרים עולא אמר זה שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים.

(סוטה כב ע"א)

התחברות לרשע

נתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות. [אבות דר' נתן מפרש: הרחק משכן רע אחד שכן שבבית ואחד שכן שבחוץ ואחד שכן שבשדה שאין הנגעים באים אלא על ביתו של רשע שנאמר (משלי ה) עוונותיו שלכדונו את הרשע מלמד שאין הנגעים באים אלא בעונו של רשע עוונותיו של רשע גרמו לו לסתור כתלו של צדיק כיצד כתלו שבין רשע לצדיק נראה נגע בביתו של רשע בכתלו שבינו לבין הצדיק נמצא סותרין כתלו של צדיק בעונו של רשע אוי לרשע ואוי לשכנו. אבות ר' נתן פרק תשיעי] (אבות א ז) מדות רשעים. ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושליך שלך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום שלי שלך ושליך שלי עם הארץ שלי שלך ושליך שלך חסיד שלי שלי ושליך שלי רשע.

(אבות ה י) הנ"ל

ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו וקשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע.

(אבות ה יא) הנ"ל

ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו יתן ויתנו אחרים חסיד לא יתן ולא יתנו אחרים רשע.

(אבות ה יג)

הזכרת שם הצדיק והרשע

וה' אמר המכסה אני מאברהם. רבי יצחק פתח (משלי י) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, אמר רבי יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה מה טעמיה זכר צדיק לברכה וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה מה טעמיה ושם רשעים ירקב א"ר שמואל בר נחמן שמותן של רשעים דומים לכלי קורייס מה כלי קורייס כל מה שאתה משתמש בהם הם עומדים הנחתם הם מתרפים כך שמעת מימך אדם קורא שם בנו פרעה סיסרא סנחירב אלא אברהם יצחק יעקב ראובן שמעון. (מדרש רבה בראשית מט א)

קילוסו של אדם רשע

א"ר לוי מצאנו בתורה בנביאים ובכתובים שאין הקב"ה חפץ בקילוסו של רשע מן התורה (ויקרא יג) ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא מן הנביאים (מלכים ב ח) ויהי הוא מספר למלך את אשר החיה את המת וגו' זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע ודלמא ודלמא לאחורי תרעא הוה קאים רבנן אמרי אפילו בסוף העולם הסיטה הקב"ה והביאה כדי שלא יספר אותו רשע בשבחו של הקב"ה בכתובים מניין שנאמר (תהלים ג) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי.

(מדרש רבה ויקרא טז ד)

מעשיהם של צדיקים ורשעים

שור או כשב או עז הה"ד (תהלים לו) צדקתך כהררי אל ההרים מעלין עשבים והצדיקים יש להם מעשים טובים ד"א צדקתך כהררי אל מה ההרים ראויים להזרע ועושים פירות כך הצדיקים עושים פירות ומטיבין לעצמן ולאחרים למה"ד לפעמון זהב והגיל שלו מן המרגליות כך הצדיקים מטיבין לעצמן ולאחרים שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו משפטך תהום רבה אלו הרשעים מה תהום אינו יכול

להזרע ואינו עושה פירות אף רשעים אין להם מעשים טובים ואין עושים פירות אלא מצירין לעצמם ולאחרים שנאמר (שם) אוי לרשע רע רע לעצמו ורע לאחרים צדקתך כהררי אל סרס המקרא ודרשהו צדקתך על משפטיך כהררי אל על תהום רבה מה ההרים הללו כובשין על תהום שלא יציף העולם כך הצדקה כובשת את הפרענויות שלא תבא לעולם צדקתך כהררי אל מה ההרים הללו אין להם סוף כך שכרן של צדיקים משפטיך תהום רבה מה תהום אין לו חקר כך אין חקר לפורענותן של רשעים לע"ל ד"א צדקתך כהררי אל ר' ישמעאל אומר הצדיקים שעושים התורה שניתנה מהררי אל הקב"ה עושה עמהן צדקה כהררי אל אבל רשעים שאין עושים התורה שניתנה מהררי אל הקב"ה מדקדק עמהן עד תהום רבה ר' עקיבא אומר אלו ואלו מדקדק עמהן הצדיקים גובה מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעוה"ז בשביל ליתן להם שכר טוב לעתיד לבא ומשפיע שלום לרשעים ומשלם להם מיעוט מעשים טובים שעשו בעוה"ז כדי ליפרע מהם לע"ל ר' מאיר אומר משלה צדיקים בדירתן שנאמר (יחזקאל לד) במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נזיהם ומשל הרשעים בדירתן שנאמר (יחזקאל לא) ביום רדתו שאולה האבלתי כסתי עליו את התהום.

(מדרש רבה ויקרא כז א)

והאלהים יבקש את הנרדף

והאלהים יבקש את הנרדף (קהלת ג) ר' הונא בשם רב יוסף אומר לעולם והאלהים יבקש את הנרדף אתה מוצא צדיק רודף צדיק והאלהים יבקש את הנרדף רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את הנרדף רשע רודף רשע והאלהים יבקש את הנרדף אפי' צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את הנרדף מכל מקום.

(מדרש רבה ויקרא כז ה)

יודע צדיק נפש בהמתו ורחמי רשעים אכזרי

ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד אמר ר' ברכיה בשם ר' לוי כתיב (משלי יב) יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה שכתוב בתורתו (דברים כג) לא תקח האם על הבנים ורחמי רשעים אכזרי זה סנחירב שכתוב בו (הושע י) אם על הבנים רטשה ד"א יודע צדיק זה הקב"ה שכתוב בתורתו שור או כשב או עז ורחמי רשעים אכזרי זה המן הרשע (אסתר ב) להשמיד להרוג ולאבד א"ר לוי אוי להם לרשעים שהם מתעסקין בעצות על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך עשו אמר שוטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה טני איני עושה כן אלא יקרבו ימי אבל אבי פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר בראשית (בראשית כז) יקרבו ימי אבל אבי ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה אביו אני איני עושה כן אלא עד דאינון דקינין תחות כורסיה אמהון אנא מחנק יתהון הה"ד (שמות א) וראיתם על האבנים וגו' כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו המן אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות מהם אני איני עושה כן אלא להשמיד להרוג ולאבד א"ר לוי אף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר כן שוטים היו הראשונים שהיו מתעסקים בעצות על ישראל ולא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים אני איני עושה כן אלא בתחלה אני מזדווג לפטרון שלהם ואח"כ להם הה"ד (תהלים ב) יתיצבו מלכי ארץ אמר לו הקב"ה רשע לי באתה להזדווג חייך שאני עושה עמך מלחמה הה"ד (ישעיה יב) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה וכתוב (זכריה יד) ויצא ה' ונלחם בגוים ההם ומה כתיב תמן והיה ה' למלך על כל הארץ.

(מדרש רבה ויקרא כז יא)

צדיקים יוצאין מג"ע ורואין הרשעים נדונין בגיהנם נפשם שמחה עליהם

ויצא בן אשה ישראלית ר' יהודה ור' נחמיה ר"י אומר הה"ד (תהלים יב) סביב רשעים יתהלכון סביב לרשעים הצדיקים מהלכין כיצד בשעה שהצדיקים יוצאין מתוך גן עדן ורואין את הרשעים נדונין בגיהנם נפשם שמחה עליהם הה"ד (ישעיה סו) ויצאו וראו

בפגרי האנשים הפושעים בי באותה שעה הן נותנין שבח והודאה להקב"ה על היסורין שהביא עליהם בעולם הזה הה"ד (ישעיה יב) ואמרת ביום ההוא אודה ה' כי אנפת בי ישוב אפך באומות העולם ותנחמני מהם אימתי כרום זלות לכשירומם הקב"ה כרם בזוי בעולמו אין כרמו של הקב"ה אלא ישראל שנאמר (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בי ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו אמר לו ר' נחמיה עד אימתי אתה עוקף עלינו את המקרא אלא סביב לצדיקים הרשעים מהלכים דכתיב סביב רשעים יתהלכון הא כיצד בשעה שהרשעים עולין מתוך גיהנם ורואים את הצדיקים יושבין בשלוח בתוך גן עדן נפשם מתמענת עליהם הה"ד (תהלים קיב) רשע יראה וכעס.

(מדרש רבה ויקרא לב א)

מעלות הצדיקים ושכרן

הקרב את מטה לוי וגו' הה"ד (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח וגו' שתולים בבית ה' וגו' צדיק כתמר יפרח מה התמר הזה צלה רחוק כך מתן שכרן של צדיקים רחוק מהם עד לעולם הבא.

מה התמר הזה עושה תמרים רטובין נקלווסין נובלות ועושה הסולין כך הם ישראל יש בהם בני תורה ויש בהם עמי ארץ ויש בהם בורים.

מה התמרה הזו יש בהם נולות שאינן נכנסות לאוצר ועושה תמרים והם נכנסות לאוצר כך ישראל כשהיו במדבר מהם נכנסו לארץ ישראל מהם לא נכנסו.

מה התמרה הזו עושה תמרים ועושה קוצים וכל מי שהו מבקש לגבות תמרים הקוצים יש בסו שולטים בו כך הם הצדיקים כל מי שאינו משמר עצמו מהם נשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף ואף כל דבריהם כגחלי אש.

ד"א מה תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאכילה לולבין להילול חריות לסיכון סיבים לחבלים סנסנים לכברה שפעת קורות לקרות בהן את הבית כך הם ישראל אין בהם פסולת אלא מהם בעלי מקרא מהם בעלי משנה מהם בעלי אגדה מהם בעלי מצות מהם בעלי צדקה וכל הענין.

ד"א מה תמרה זו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבן מכוון לאביהן שבשמים שנאמר (תהלים כה) עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי.

ד"א מה תמרה זו יש לה תאוה כך צדיקים יש להם תאוה מה תאותן הקב"ה שנאמר (ישעיה כו) נפשי איתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך כי כאשר משפטך לארץ צדק למדו יושבי תבל.

א"ר תנחומא מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת בחמתן ולא היה עושה פירות והיו מרכיבין אותו ולא עשתה פירות אמר להם דקלי תמרה היא רואה מיריחו והיא מתאוה לה בלבה והביאו ממנה והרכיבו אותה מיד עשתה פירות כך כל תאותן וצפויין של צדיקים הקב"ה.

מה תמרה זו אינה עושה פחות משלשה אנבונין כך אין ישראל חסרים מג' צדיקים בעולם כאברהם יצחק ויעקב חנניה מישאיו ועזריה וכן הוא אומר (שיר השירים ז) אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסניו ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים. מה תמרה זו ישבה לולבין להלל וחריות לסוכה אפי' הסיב שלה הולך לחזוק ועצה להדליק כך בישראל צדיקים ישרים חסידים בני תורה אפי' סוריהן גומלי חסד אינן אי מה התמר אין עושין ממנה כלים כך הצדיקים ת"ל (תהלים צב) כארז בלבנון ישגה א"ר תנחומא שאלתי אותה לרב הונא ואמר היינו בבבל ועושין ממנה כלים שולחנו ומנורות אי מה הארז הזה אין עושה פירות כך הצדיקים אין עושין פירות ת"ל צדיק כתמר יפרח מה התמרה עושה פירות כך הצדיקים עושים פירות שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו.

מה תמרה וארז כל מי שהוא עולה לראשם ואינו משמר א"ע הוא נופל ומת כך כל מי שהוא בא ומתדווג לישראל סוף שהוא נוטל את שלו מתחת ידיהם תדע לך שכן שרה ע"י שמשכה פרעה לילה אחת לקה הוא וביתו בנגעים שנאמר (בראשית יב) וינגע ה' את פרעה וגו'.

מה תמרה וארז גדולים מכל האילנות כך ישראל גדולים מכל האומות שנאמר (אסתר ט) כי גדול מרדכי וגו' (שמואל ב ה) וילך דוד הלך וגדול מה תמרה אם נעקרה אין לה חילופים כך הם הצדיקים אין לה חילופים בשעה שמתים שנאמר (איוב כח) והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה.

ד"א צדיק כתמר וגו' מדבר בשבטו של לוי שהיו צדיקים והפריחו מעש"ט בעת שעשו ישראל העגל שנאמר (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי לפיכך גידלם הקב"ה בישראל כארז הזה שהוא גבוה וגדול בלבנון משאר אילנות כך הם גדולים מכל ישראל שלא בחר בכל השבטים לעמוד בשימושם אלא בני לוי בלבד שה"ד שתולים בבית ה'.

(מדרש רבה במדבר ג א, וכן איתא במדרש שוחר טוב תהלים צב, ובספר האגדה עמוד תתרמ"ה)

התגאות צדיקים בדבר מצוה

וכתיב ויקרב משה את משפטן יש אומרים שהפליא מן משה שיש צדיקים שנתגאו בדבר מצוה והתיש הקב"ה את כחן את מוצא שאמר דוד (תהלים קיט) זמירות היו לי חקיך לומר שקלות ורגילות כרמירות אמר לו הקב"ה חייך שסופך לטעות בדבר שהתינוקות קורין כשהעלה את הארון טעה ונתנו על העגלה שנאמר (שמואל ב ו) וירכיבו את ארון האלהים על עגלה חדשה תלה הארון עצמו באויר ונשמטו הפרות מתחתיו קרב עזע חסמכו (שם) ויכהו שם האלהים על השל מפני ששגגת תלמוד עולה זדון ויחר לדוד ע שר פרץ ה' פרץ בעזא אמר לו הקדוש ברוך הוא ולא אמרת זמירות היו לי חקיך ולא למדת (במדבר ז) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו התחיל תוהא (דברי - הימים א טו) פרץ ה' אלהינו בנו כי לא דרשנוהו כמשפט וכן משה מפני שאמר (דברים א) והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו התיש כחו משל לשחני שאמר לתלמידו אם ייבואו לך סלעים לפרוט פרוט ואם תבאו מרגליות הביאם אלי באת אצלו חוליא אחת של זכויות הוליכה אצל רבו הלך רבו להראותה לאחר אף כך משה אמר הדבר אשר יקשה מכם וגו'.

(מדרש רבה במדבר כא יב)

צדיקים הן שלהם הן ולא שלהם לאו

ותאמר שבי בתי רבי הונא בשם רבי שמואל בר רב יצחק הצדיקים הן שלהן הן ולאן שלהן לאו שנאמר כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום.

(מדרש רבה רות ז ו)

הרחקה מרשעים

עת לחבוק אם ראית כת של צדיקים עומדים עמוד וחבק ונשק וגפפם ועת לרחוק מחבק אם ראית כת של רשעים רחק מהן ומכיוצא בהן.

(מדרש רבה קהלת ג ה)

מה בין צדיקים לרשעים

אמר רבי אשיאן אין בין צדיקים לרשעים אלא דיבור פה בלבד.

(מדרש רבה קהלת ט י)

מחניפין לרשעים בשעתן

ויקרא את עשו בנו הגדול ולמה קרא לו הנו הגדול אלא למדנו שמחניפין לרשעים בשעתן אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה לפי שהשעה ביד עשו אתם מחניפים לו וכביכול אף מלכותי אינה מתבוססת אבל לעתיד לבא אני פורע ממנו ומלכותי מתבוססת שנאמר (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו אותה שעה והיתה לה' המלוכה.

(מדרש תנחומא תולדות ח)

כשאדם צדיק אף בני ביתו כך וכן להיפך

ד"א דבררי חכמים ר' חייא בר אבא נכנס לבית ושמע שהיה קורין (בראשית כ) ויסע משם אברם אמר יפה שנו חכמים הוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף ולמה אמר הדבר הזה מפני שכתב למעלה (בראשית יז) ותהרין שתי בנות לוט מאביהם שאתה מוצא בשעה שבא אברהם לארץ היה בא לוט עמו ועל ידי שהיה דבוק לאברהם העשיר כשם שהעשיר אברהם שנאמר (בראשית יג) ויעל אברם ממצרים הוא ולוט עמו הנגבה (שם) ואברם כבד מאד וגו' (שם) וגם ללוט וגו' ראה היכן העשירו עד שלא היתה הארץ יכולה לשאת את שניהם כאחת (שם) ולא נשא אותם הארץ וגו' ואם תמה על הדבר שלא היתה הארץ יכולה לשאת אותם מפני רכושם שהיה רב לאו מפני הדינים שהיו בין הרועים כמה שכתוב (שם) ויהי ריב בין רועי וגו' ולא היו מדיינים אילו עם אילו אלא כשאדם צדיק אף בני ביתו כמותו צדיקים וכל מי שידבק בו וכשאדם רשע אף בני ביתו כמותו רשעים.

(פסיקתא רבתי ג ג)

התנהגות האדם

אם עושה אדם את עצמו צדיק ולדבר אמת מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך אמת ומדבר אמת ואם עושה אדם את עצמו רשע ולכחש ולדבר שקר מוסרין לו מלאך שמתנהג עמו בדרך רשעים ומכחש ומשקר.

(תנא דבי אליהו זוטא ג)

צדיקים תחילתן מריבה וסופן שמחה ורשעים להיפך

(מכאן אמרו) הצדיקים תחילתן מריבה וסופן שמחה והרשעים תחילתן שמחה וסופן מריבה.

פרעה מלך מצרים היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה בילדותו מה הוא אומר (יחזקאל כט) לי יאורי ואני עשיתיני ובסופו מה הוא אומר (שמות טו) מרכבות פרעה וחילו ירה בים.

וכן סנחריב היה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה בילדותו מה הוא אומר (מלכים ב יח) מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי ובסופו מה הוא אומר (שם יט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וגו' וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגו'.

וכן נבוכדנאצר מלך בבל היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה בילדותו מה הוא אומר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון ובסופו מה הוא אומר (שם) אך אל שאוך תורד אל ירכתי בור.

וכן שאר כל רשעי עכו"ם תחילתן שמחה ובסופן ירדו לשאול ומנין לך לומר כך שרשעי עכו"ם ירדו לשאול תדע לך שכן הוא צא ולמד מיום שנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ובאו להר סיני לקבל את התורה חזר הקב"ה על כל אומה ולשון ואמר להם שיקבלו את התורה ולא קיבלו אותה ובכל דור ודור היו באין עדים ומעידין אותן ואלו הן אליפז התמני ובלדד השוחי וצופר הגעמתי ואליהו בן ברכאל הבוזיאויב מארץ עוץ ובעור ובלעם בן בעור והוא היה האחרון שבכולם וכלום במה נכתבה התורה הוי אומר שלא נכתבה התורה אלא בימין של הקב"ה שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו אף מימין של הקב"ה תצא אש לעכו"ם שירדו לשאול שנאמר (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים אלו אמר הכתוב ישובו רשעים לשאולה ושחק הייתי אומר רשעי ישראל ורשעי עכו"ם אבל כיון שהוא אומר אח"כ כל גוים שכחי אלהים אין לך אלא אותן רשעים שהם שכחי אלהים אלו הן רשעי עכו"ם הנזכרים למעלה בלבד.

ומניין שהצדיקים תחלן מריבה וסופן שמחה אברהם היתה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה בילדותו מהו אומר (בראשית יג) ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט ובסופו מהו אומר (שם כד) ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. וכן יצחק היתה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה בילדותו מהו אומר (שם כו) ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וגו' ובסופו מהו אומר (שם) ויעש להם משתה, וכן יעקב היה לו מריבה בילדותו ובסופו שמחה בילדותו מהו אומר (מיכה ז) זעף ה' אשא כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו ואומר (ישעיה יב) אורך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני ובסופו מהו אומר (שם) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה.

(תנא דבי אליהו זוטא יא)

צדיק וחסיד

(ודילמא ר' מאיר היא לא שמעינן ליה לר"מ דאמר יראה עדיפא מכשרתו להיות צדיק) מאי צדיק ומאי חסיד צדיק בעל צדקות חסיד גומל חסדים.

(כלה רבתי ח)

רשעים אם יש בהם זכות אחת

מה ראה דוד לפרש זכות של צדקה בלבד ללמדך שאפילו רשעים ואין בהם אלא זכות של צדקה בלבד זוכין ומקבלין פני השכינה שנאמר (ישעיה מ) ונגלה גבור ה' הכל רואין צדיק ורשע אם כן מה בין צדיק לרשע כדי שידעו הרשעים לפני מי הם מכעיסין וידעו הצדיקים לפני מי הם יגיעים.

(מדרש שוחר טוב תהלים יז)

אוי לרשע אוי לשכנו טוב לצדיק טוב לשכנו

אשרי הצדיק ואשרי שכונותיו יהודה ויששכר וזבולון שהיו סמוכין לאהרן ומשה שנאמר והחוננים לפני המשכן קדמה לפני וגו' נעשו גדולים בתורה שנאמר יהודה מחוקקי וכן מבני יששכר יודעי בינה לעתים ומזבולון מושכים בשבט סופר אבל מן הדרום בני קהת וסמוכים להם ראובן ושמעון וגו' והיו שרוין עם קרח אדם בעל מחלוקת אבדו עמו במחלוקתן מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו טוב לצדיק טוב לשכנו.

(ילקוט שמעוני ויחי קס"א)

ציבור

ארבעה אין הדעת סובלתן.

ת"ר ארבעה אין הדעת סובלתן אלו הן | דל גאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, ופרנס המתגאה על הציבור, [פרש"י, נוהג עליהן שררה ואינו עומד עליהן בשעת דוחקן].

(פסחים קיג ע"ב)

למי שהציבור צריך בו

משנה, כהן גדול משמש בשמונה כלים וההדיוט בארבעה בכונס ומכנסים ומצנפת ואבנט מוסיף עליו כ"ג חושן ואפוד ומעיל וציץ באלו נשאלין נאורים ותומים ואין נשאלין אלא למלך ולאב ב"ד ולמי שהציבור צריך בו.

(יומא עא ע"ב)

פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור

ושנתנו חיתיתם בארץ החיים זה פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים א"ר יהודה אמר רב כל פרנס המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם שנאמר (איוב ל"ז) לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב.

(ראש השנה יז ע"א)

אל יתראה בפני הציבור

ת"ר מי שהיה מתענה על הצרה ועברה על החולה ונתרפא הרי זה מתענה ומשלים ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין הרי זה מתענה עמהם ממקום שמתענין למקום שאין מתענין הרי זה מתענה ומשלים שכת ואכל ושתה אל יתראה בפני הציבור ואל ינהיג עידונין בעצמו שנאמר (בראשית מ"ב) ויאמר יעקב לבניו למה תתראו אמר להם יעקב לבניו אל תראו עצמכם כשאתם שבעין לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם.

(תענית י ע"ב)

אימת ציבור

אמר ר' יצחק לעולם תהא אימת ציבור עליך שהכהנים פניהם אל העם ואחוריהם כלפי השכינה רב נחמן אמר מהכא (דה"א כ"ח) ויקם דוד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אם אחי למה עמי ואם עמי למה אחי אמר רבי אלעזר אמר להם דוד לישראל אם אתם שומעין לי אחי אתם ואם לאו עמי אתם ואני רודה אתכם במקל, רבנן אמרי מהכא (ר"ה לא ע"ב) דת"ר אין הכהנים רשאים לעלות בסנדליהן לדוכן וזהו אחת מתשע תקנות שתיקן רבן יוחנן בן זכאי מאי טעמא לאו משום כבוד ציבור אמר רב אשי לא התם שמא נפסקה לו רצועה בסנדלו והדר אזיל למיקטריה ואמרי בן גרובה או בן חלוצה הוא.

(סוטה מ ע"א)

הטל עליהם צרכי ציבור

(אדני משה) כלאם מאי כלאם א"ל הטל עליהן צרכי ציבור והן כלין מאליהן.
(סנהדרין יז ע"א)

המתעסק בצרכי ציבור משכח תלמודו

ד"א (קהלת ז) כי העושק יהולל חכם המתעסק בצרכי ציבור משכח תלמודו אמר ר' יהושע בן לוי ס' הלכות למדני ר"י בן פדייה בחרושת הקבר וכולן נשתכחו ממני בשביל שהייתי עוסק בצרכי ציבור [הדר"ל מפרש, אפילו עוסק בצרכי ציבור שהוא מצוה ומבטלין מד"ת לצרכו והעוסק בו כעוסק בד"ת מ"מ משכח תלמודו ע"י].

(שמות רבה ו' ב')

משאוי של ציבור קשה

אמר ר' יצחק בשעה שישאל נשמעין לגדוליהם ואין גדוליהן עושים צרכיהן באותה שעה (ישעיה ג) ה' במשפט יבא עם זקני עמיו ושריו וכל כך למה שמשאוי של ציבור קשה ואין אדם יחיד יכול לישא במשאן של ציבור בעצמו תדע לך שהרי משה רבן של כל הנביאים לא היה יכול לשאת משאוי של ציבור לעצמו מניין ואומר עליכם בעת ההוא וכו' באיזו עת אמר ר' יוחנן בעת יתרו מנין שכך כתיב (שמות יח) כי כבוד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך. ר' חייא אומר בעת מתאוננים שנאמר (במדבר יא) לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה וגו' (שם) האנכי היריתי וגו' א"ר ברכיה בשם ר' לוי אמר לפניו רבש"ע אתה אמרת (ישעיה מו) העמוסים מני בטן וגו' אתה נאה לך לטעון אותן אמר משה לישראל חייכם שאני יכול לטעון עשרה כיוצא בכם ולמה אני יכול לשאת אתכם שה' אלהיכם הרבה אתכם על גבי דייניכם מניין ממה שקרינן בענין ה' אלהיכם הרבה אתכם.

(דברים רבה א')

מנהיג שררה על הציבור

ד"א אל גינת אגוז. אמר ר"ל מה אגוז זה חלק דתנינן ר' שמעון אומר אף בחלקי אגוזים. וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו איך יעלה הוא נופל ומת ונוטל שלו

מן האגוז. כך כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו האריך הוא מנהיג את ישראל, סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם, הה"ד.

(ירמיה ב)

קודש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו וגו'.

(שיר השירים רבה פרשה ו)

ישתתף בצער הציבור

תנו רבנן בזמן שישאל שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור תניא אידך בזמן שהציבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואכל ושותה ושלוש עליך נפשי ואם עושה כן עליו הכתוב אומר (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון עד כאן מידת בינונים אבל במדת רשעים מה כתיב (ישעיה נו) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר מה כתיב בתריה הצדיק אבד ואין איש שם לב כי מפני הרעה נאסף הצדיק אלא יצער האדם עם הציבור שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הציבור שנאמר (שמות יז) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישיב עליה אלא כך אמר משה הואיל וישאל שרויין בצער אף אני אהיה עמכם בצער וכל המצער עצמו עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור.

(תענית יא ע"א)

הנ"ל

וכן לא יראה אדם את הרבים בצער ויאמר אלך בשרירות לבי ואוכל ואשתה ואהנה מן העוה"ז ואם הוא עושה כן עליו הכתוב אומר (ישעיה כב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתה כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון ע"כ מידת בינונית אבל במדת רשעים מה כתיב עליהם הכתוב אומר (ישעיה נו) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד אחריו מה כתיב הצדיק אבד ואין איש שם על לב וגו' מהו הענין של אחריו יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו וגו' מכאן אמרו החכמים אפילו חכם מישראל שהוא כמשה רבינו ע"ה שהיה אב לחכמים ואבי הנביאים וחסיד כאהרן אחיו לא יאמר הריני בשמחה בביתי ושלוש עליך נפשי אלא יצא מביתו ויהא עם הציבור בצער.

(תנא דבי אליהו רבה כה)

לא לפרוש מן הציבור

הלל אומר אל תפרוש מן הציבור.

(אבות ב ד)

כל הפורש מדרכי ציבור אין מחעסקין עמו בכל דבר אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמחים שנאבד שונאו של מקום שנאמר (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויביהם היו לי.

(שמחות ב י)

המתגנדר על הציבור

ומפני מה אין מצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן אמר רב יוסף שלחא יאמרו תורה ירושה היא להם רב ששת בריה דרב אידי אמר כדי שלא יתגנדרו על הציבור מר זוטרא אמר מפני שהן מתגברין על הציבור.

(נדרים פא ע"א)

המתגאה על הציבור

תנו רבנן שלשה הקב"ה בוכה עליהן בכל יום על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ועוסק ועל פרנס המתגאה על הציבור.
(חגיגה ה ע"א)

במקום שישראל בצער הצדיקים עמהם בצער

שאלה מטרונית את רבי יוסי בן חלפתא אמרה לו כמה צער נצטער אותו צדיק כמה עבדים וכמה שפחות יש לו והם מבזין בו במאכל בסוף אמר לה להודיעך שבכל מקום שישראל בצער הצדיקים הווין עמהם בצער.
(פסיקתא רבתי, פיסקא מצות ספירת העומר ה)